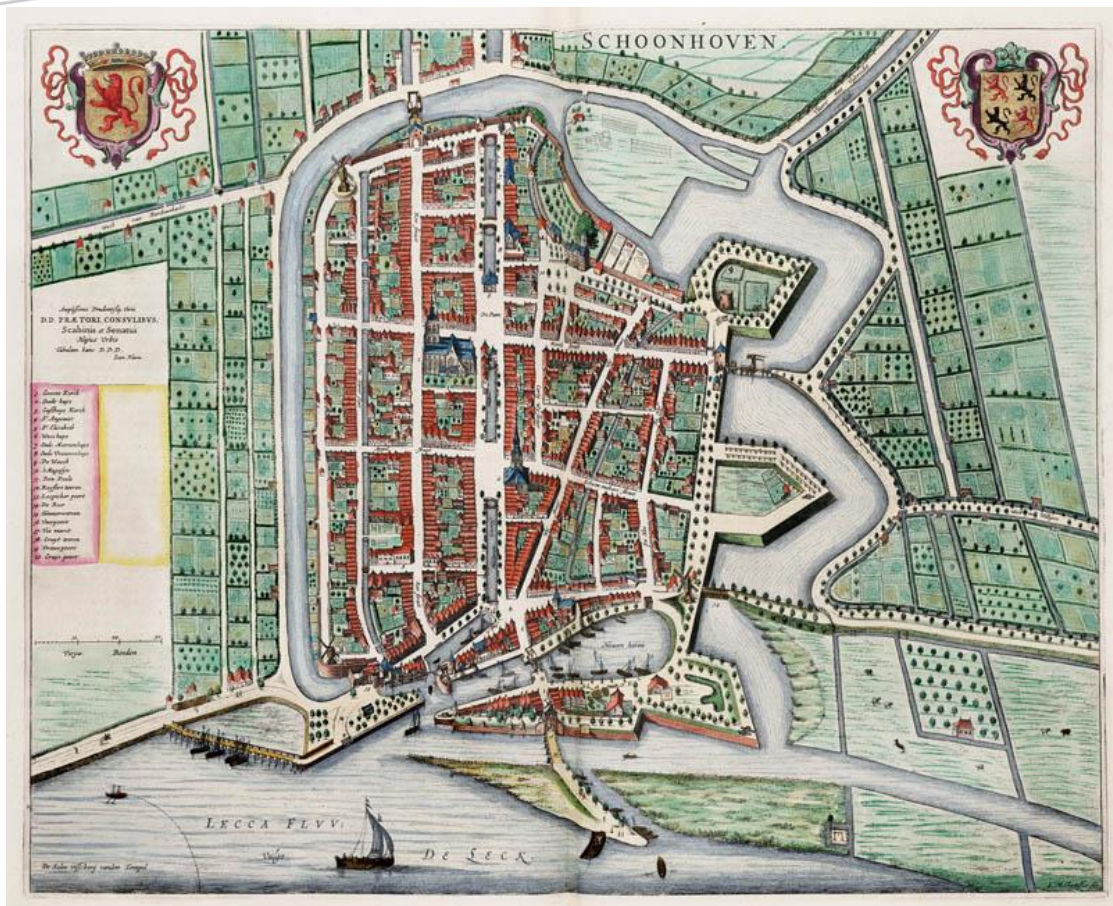

SCHOONHOVEN

Een historisch-geografische beschrijving van de ontwikkeling van de stad Schoonhoven

Thijs van der Stigchel

6575382

Docent: Dhr. Renes

Historische Geografie

26-6-2020

Bron afbeelding: Blaeu, J. (1649). Schoonhoven 1649 Blaeu [Kaart]. Geraadpleegd van <https://www.oudelandkaarten.nl/europa/item/schoonhoven-1649-blaeu>

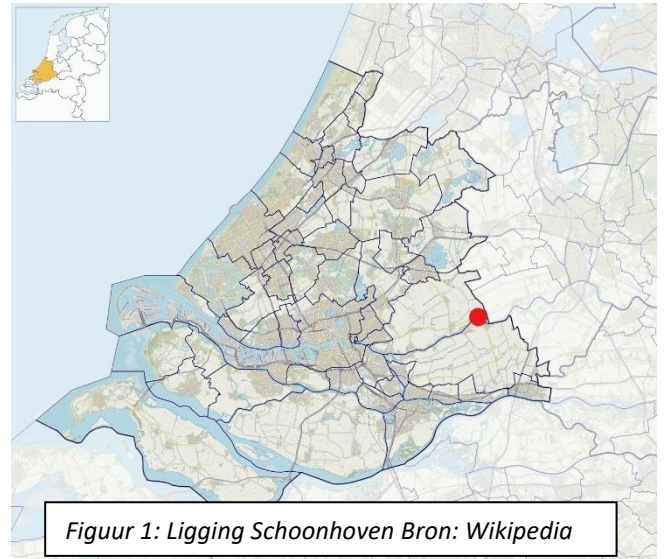
Inhoud

Inleiding	2
Hoofdstuk 1 – De ontginningen.....	4
1.1 Voor de grote ontginning	4
1.2 Ontginning Bergambacht	4
1.3 Ontginning Willige Langerak.....	5
1.4 Ontginning Bonrepas.....	6
1.5 Ontginning Noord-Zevender	6
1.6 Restgebieden.....	7
1.7 Conclusie	7
Hoofdstuk 2 – Het ontstaan van bewoning en de ontwikkeling van Schoonhoven.....	8
2.1 Lintdorpen aan de rivieren	8
2.2 De pre-stedelijke fase van Schoonhoven	9
2.3 De stadsvorming van Schoonhoven	10
2.4 Verdere stedelijke ontwikkeling.....	11
2.5 Schoonhoven van 1400 tot 1672.....	13
2.6 Conclusie	16
Hoofdstuk 3 – Schoonhoven in de Oude Hollandse Waterlinie	17
3.1 Het rampjaar 1672.....	17
3.2 Schoonhoven als vestingstad	18
3.3 Conclusie	18
Hoofdstuk 4 – Schoonhoven van 1816 tot nu	19
4.1 Schoonhoven van 1816 tot 1850.....	19
4.2 Schoonhoven van 1850 tot 1900.....	20
4.3 Schoonhoven van 1900 tot 1959.....	20
4.4 Schoonhoven van 1959 tot 1981.....	21
4.5 Schoonhoven van 1981 tot nu.....	21
4.6 Conclusie	22
Conclusie	23
Literatuurlijst	25

Inleiding

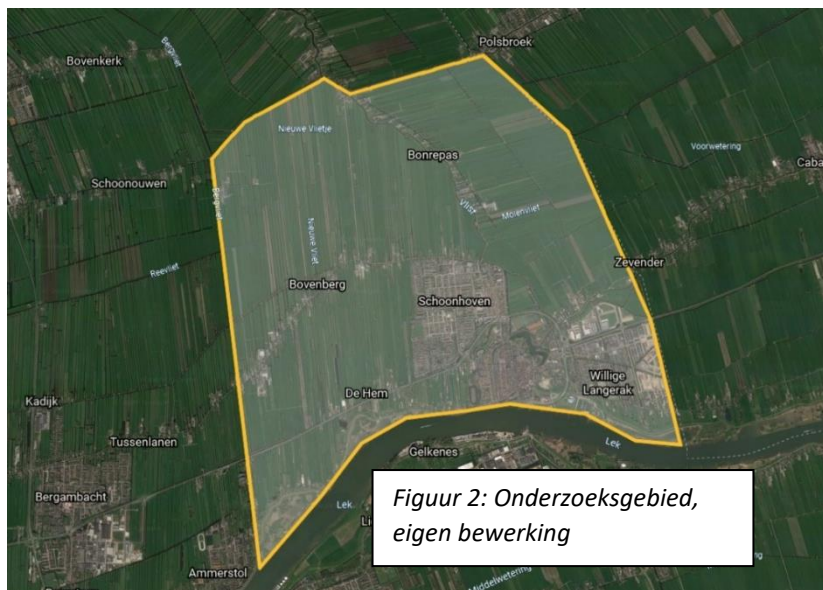
Deze scriptie zal de ontwikkeling van de stad Schoonhoven in Zuid-Holland beschrijven, met als doel om vanuit een historisch-geografisch perspectief de huidige situatie in Schoonhoven en de omliggende polder te verklaren. Dit zal gedaan worden door de centrale vraag van deze scriptie – Hoe heeft Schoonhoven en haar omgeving zich in de loop der tijd ontwikkeld en hoe is dat zichtbaar in de huidige situatie? – aan de hand van deelonderwerpen te bespreken. De verdeling van deelonderwerpen is gemaakt in lijn met verschillende belangrijke tijdspannen voor de ruimtelijke ontwikkeling van Schoonhoven. Hierbij zullen als eerst de ontginningen van de polders rondom Schoonhoven besproken worden. Vervolgens zal de periode van het ontstaan van de stad Schoonhoven tot ongeveer de zeventiende eeuw besproken worden. Vanaf de zeventiende eeuw behoort Schoonhoven tot de Oude Hollandse Waterlinie, wat zijn weerslag heeft gehad op het landschap. Daarom is er gekozen om vanaf de zeventiende eeuw een nieuw deelonderwerp te beginnen. Vervolgens zal Schoonhoven worden bekeken vanaf ongeveer 1800 tot aan de huidige situatie, aangezien Schoonhoven rond 1800 haar functie als vestingstad in de Hollandse Waterlinie verloor. Bij elk deelonderwerp zal de toenmalige situatie geschilderd worden waarbij een lijn getrokken zal worden richting het heden, om zo te kijken wat de invloed van die tijdspanne op de huidige situatie is geweest.

Deze deelonderwerpen en de centrale vraag zullen onderzocht worden aan de hand van historische bronnen zoals artikelen uit tijdschriften, oude kaarten en relevante boeken over de geschiedenis en het landschap van Schoonhoven. Door deze verschillende bronnen te combineren zal er een overzicht ontstaan van de landschapsgeschiedenis van Schoonhoven. De ruimtelijke ontwikkelingen van Schoonhoven zijn interessant om te onderzoeken vanwege de leeftijd van de stad, zo'n 800 jaar, en haar belangrijke politieke en militaire functie die Schoonhoven vanaf haar ontstaan heeft gehad. Schoonhoven wordt voor het eerst in de literatuur genoemd in 1247 als Sconhouen (Niestadt & Kappers, 2014).

Figuur 1: Ligging Schoonhoven Bron: Wikipedia

Het gebied dat in deze scriptie onderzocht zal worden is te zien op figuur 2. Het belangrijkste gedeelte van dit gebied bestaat uit de stad Schoonhoven. Daarnaast vallen ook de buurtschappen Bonrepas, Bovenberg, De Hem en Willige Langerak binnen het gebied. Als afbakening voor het gebied is aan de westkant de Bergvliet, een fiets- en wandelpad op een kleine verhoging met naastgelegen sloot gekozen. Aan de zuidkant is de rivier de Lek als logische afbakening gekozen. Aan de oostkant is de grens met de provincie Utrecht als grens gekozen, wat tevens de grens van een polder is. Ook de noordelijke afgrenzing is een grens met een andere polder.

*Figuur 2: Onderzoeksgebied,
eigen bewerking*

Het is een gebied van zo'n vier bij drie-en-een-halve kilometer en zo'n vijftien vierkante kilometer. Het gebied komt grotendeels overeen met de oorspronkelijke gemeente Schoonhoven, die in 2015 gefuseerd is met vier andere gemeentes tot de gemeente Krimpenerwaard. In dit gebied is er aan de westkant echter een strook bijgenomen, omdat de oude gemeentegrens dwars door een weiland liep en de grens in deze scriptie daarom logischer is.

Schoonhoven en omgeving bevindt zich met name op een laag veen, met daaronder zand uit het Pleistoceen

(Visser, 1964). De veenlaag heeft zich vooral gevormd in het Holoceen. Het gebied rond Schoonhoven heeft geen invloed ondervonden van overstromingen van de zee en er is dus ook geen zeeklei te vinden (Visser, 1964). Wel is er langs de rivier de Lek en langs de Vlist een laag rivierklei te vinden. Met name vlak langs de Lek ligt er een laag rivierklei, maar deze laag neemt snel in omvang af van een meter vlakbij de rivier naar een halve meter dikte zo'n 500 meter landinwaarts (Visser, 1964). Langs het kleine riviertje de Vlist ligt een erg dunne laag rivierklei. Echter stelt Visser (1964) dat aan de randen van de waarden veel vermenging van veen en klei optreedt, waardoor de bodemsamenstelling plaatselijk sterk kan variëren.

Ook de Pleistocene zandlagen, die zo'n elf meter diep liggen, komen op sommige plekken in de Krimpenerwaard aan de oppervlakte (van Groningen, 1996). Dit is ook het geval iets ten noordoosten van Schoonhoven. Hier is een klein stuk zand te zien, wat Vink (1926) het 'Hoogt van Zevender' noemt. In zijn onderzoek komen ook nog een aantal andere plekken in de Krimpenerwaard naar boven waar zogeheten 'kwelbulten' aan de oppervlakte te zien zijn, maar deze liggen buiten het onderzoeksgebied van deze scriptie. Deze kleine stukken zand zijn in het landschap te zien doordat de grens tussen het Pleistocene zand en het Holoceen veen vrij geaccidenteerd is (Visser, 1964). Hierdoor is deze zandlaag dus op een aantal plekken aan het oppervlak te zien. Naast dat er ten noordoosten van Schoonhoven een klein stuk zand te zien is, is er door Vink (1926) ook zand vastgesteld bij de rivier de Lek bij Willige Langerak. Volgens hem is dit een overblijfsel van een oude rivierbedding.

In het gebied van deze scriptie zijn drie belangrijke waterwegen die van invloed zijn geweest op het landschap. Allereerst de rivier de Lek, die bij Schoonhoven zo'n tweehonderd meter breed is (Visser, 1964). De Lek heeft gezorgd voor afzettingen van rivierklei in de komgronden en heeft daarnaast ook militaire functies gehad. Hoewel de Lek ten tijde van het ontstaan van Schoonhoven (12e -13e eeuw) waarschijnlijk niet zo groot was als nu, was het toch een grote fysische barrière (Visser, 1964). Ten tweede het riviertje de Vlist, die van Schoonhoven noordwaarts richting Gouda stroomt. De Vlist behoort tot het binnenwater en laat dan ook slechts hele kleine oeverwallen zien (Vink, 1926). De derde belangrijke waterweg is de veenstroom de Zevender, die vanuit het oosten richting Schoonhoven stroomt. Tegenwoordig is dit de Lopikervaart. Waarom de Zevender belangrijk is geweest zal in de komende hoofdstukken over de ontginningen en het ontstaan van Schoonhoven duidelijk worden.

Hoofdstuk 1 – De ontginningen

In dit eerste hoofdstuk zullen de ontginningen van de polders rond Schoonhoven besproken worden. Dit zal gebeuren aan de hand van algemene literatuur over ontginningen in het rivierengebied, zoals het boek van Barends, Baas, de Harde, Renes, Rutte, Stol & van Woudenberg [Barends et al.] (2010), maar ook aan de hand van specifieke artikelen over Schoonhoven en de Krimpenerwaard, zoals Visser (1964) en van Groningen (1996).

1.1 Voor de grote ontginning

Voor het begin van de grote ontginning, dat wil zeggen voor het jaar 1000, zijn er weinig aanwijzingen voor bewoning binnen de huidige Krimpenerwaard (Visser, 1964). Het enige tastbare bewijs dat er wellicht enige vorm van menselijke activiteit heeft plaatsgevonden, is de vondst van Romeinse scherven in Schoonhoven (van Groningen, 1996). Deze scherven stammen uit de eerste eeuw na Christus, maar zijn door de kleine hoeveelheid en het gebrek aan ander bewijs niet genoeg om te stellen dat er voor het jaar 1000 sprake was van menselijke activiteit in de Krimpenerwaard (Visser, 1964; van Groningen, 1996). De belangrijkste verklaring voor het ontbreken hiervan, is dat de mensen in die periode vooral op stevige oeverwallen woonden (van Groningen, 1996). Deze oeverwallen waren met name meer oostwaarts te vinden. De oeverwallen van de Lek en de Vlist hadden een dusdanige zwakke bodemgesteldheid dat bewoning daarop nog niet mogelijk was (van Groningen, 1996). Daarnaast zorgde de bodem in het gebied rondom Schoonhoven er ook voor dat er moerasbossen ontstonden, wat bewoning extra moeilijk maakte (Visser, 1964).

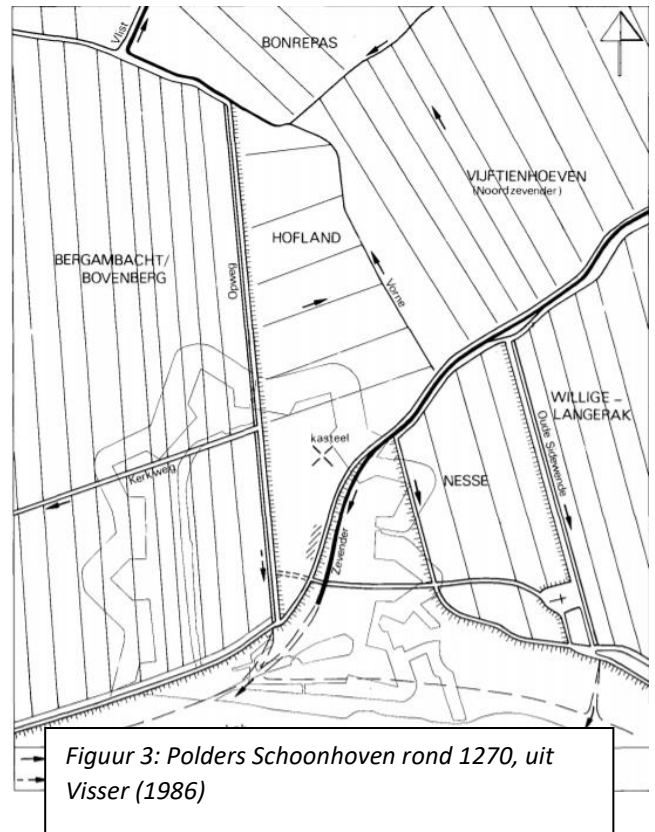
1.2 Ontginning Bergambacht

De oudste ontginning die van belang is voor Schoonhoven is de ontginning van de polder bij Bergambacht (Visser, 1964; van Groningen, 1996). Deze ontginning is gedateerd rond het midden van de 11^e eeuw na Christus en is in ieder geval gedaan voor 1075. Dit is af te leiden uit bronnen van de bisschop Koenraad die het daarin over het ontgonnen gebied heeft (Visser, 1964).

Ontginningen in dit gebied werden veelal gedaan via het systeem van de ‘cope’ (Barends et al, 2010). Voordat duidelijk was dat deze veengebieden te ontginnen waren, hadden de graven van Holland en de bisschoppen van Utrecht weinig interesse in het gebied. Toen echter bleek dat dit wel kon, werden er afspraken gemaakt over grootschalige ontginningen (Barends et al., 2010). Deze ontginningen werden echter niet gedaan door particulieren, maar werden door groepen kolonisten gedaan die door de landheren het gebied ter ontginning kregen. In contracten (cope) werden de rechten en plichten van de landheren en de kolonisten vastgelegd en werd de omvang van de ontginning bepaald (Barends et al., 2010). Het gevolg hiervan is dat er sprake is van zeer regelmatige veenontginning en de strokenverkaveling ook een regelmatig patroon liet zien (Renes, 2011).

Ook in de Krimpenerwaard zijn er polders aangelegd via dit systeem, hoewel sommige stukken ook door kleine groepen lokale bewoners zijn ontgonnen (van Groningen, 1996). De ontginning aan de oostzijde van Bergambacht, de relevante zijde voor Schoonhoven, lijkt via dit systeem te zijn ontgonnen. Hoewel de diepte van de kavels, hier zo’n 1500 meter, een stuk dieper is dan de gebruikelijke 1250 meter bij het systeem van de ‘cope’, is er wel gebruik gemaakt van een vaste achterkade (van Groningen, 1996). De ontginning bij Bergambacht heeft kavels die loodrecht op de

noordoever van de rivier de Lek zijn gezet (Visser, 1964). Aan de westzijde sluit de ontginning aan op die van Lekkerkerk en van Zuidbroek. Aan de oostzijde ligt de natuurlijke grens bij de rivier de Vlist (Visser, 1964; Visser, 1986). Hierbij moet echter wel een kanttekening geplaatst worden. De bovenloop van de rivier de Vlist lijkt te zijn vergraven tot de Voornesloot (Visser, 1964). Dit is onder andere te zien door een rare bocht en door een recht stuk aan de oostzijde, nabij de aansluiting met de Zevender (zie figuur 3). Hierdoor is er een restgebied ontstaan bij het Hofland (Visser, 1964). Dit restgebied moet echter wel gerekend worden tot de polder van Bergambacht (Visser, 1964). Aan de noordzijde wordt deze ontginning begrensd door de Bovenbergseweg, die waarschijnlijk dateert van na de ontginning. Als gekeken wordt naar de loop van deze weg valt op dat hij bijna evenwijdig loopt aan de rivier de Lek. De kavels hebben een vaste lengte, waardoor evenwijdig aan de rivier een nieuwe weg ontstond (Visser, 1964). Vanaf de Bovenbergseweg lopen er weer nieuwe kavels in noordelijke richting die aan de noordzijde afwateren richting de Vlist. Ook deze kavels behoren tot de Bergambachtse polder.

Figuur 3: Polders Schoonhoven rond 1270, uit Visser (1986)

De polder van Bergambacht waterde tot 1341 af op de Lek, maar vanaf 1341 werd er gebruik gemaakt van de Bergvliet, een brede sloot evenwijdig aan de kavels en gelegen tussen Bergambacht en Schoonhoven (Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden [HDSR], 2014). Op deze manier kon de polder afwateren op de Hollandsche IJssel bij Gouda. In deze scriptie vormt de Bergvliet de westzijde van het onderzoeksgebied.

1.3 Ontginning Willige Langerak

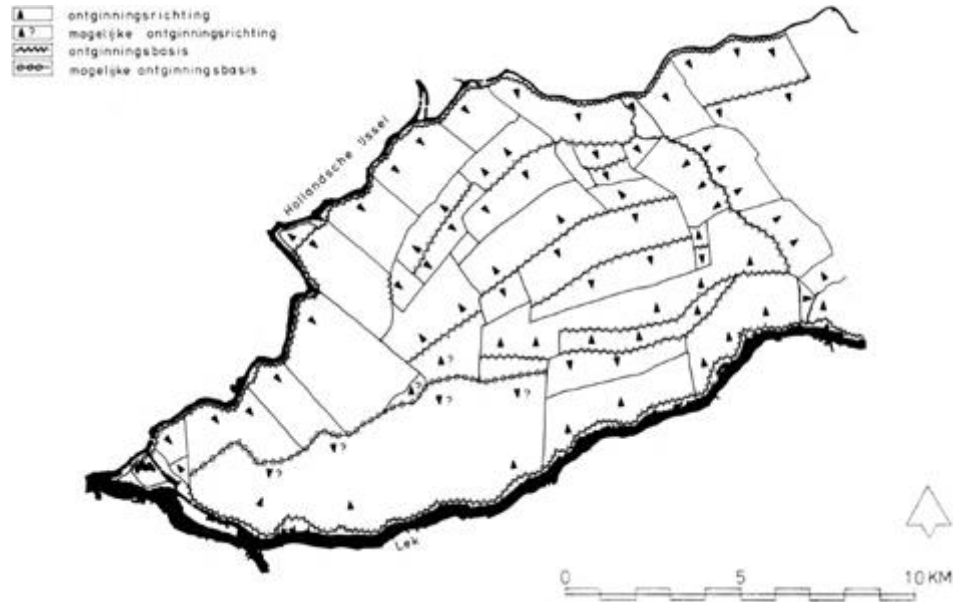
De ontginning bij Willige Langerak, op figuur 3 te zien aan de oostzijde van Schoonhoven, is lastig te dateren, maar is vermoedelijk ontgonnen in de laatste helft van de 11^e eeuw (Visser, 1964). Dit is met name gedateerd aan de hand van informatie over ontginningen van aansluitende gebieden, zoals de Bonrepas.

Bij de ontginning bij Willige Langerak zijn de kavels opnieuw loodrecht op de noordoever van de Lek aangelegd. Deze ontginning is waarschijnlijk niet aangelegd volgens het systeem van de 'cope' (van Groningen, 1996). Verder oostelijk in deze polder zijn de kavels zo'n 1350 meter diep, maar meer naar het westen zijn de kavels een stuk korter door de loop van de Zevender (zie figuur 3). Hier bedraagt de diepte nog slechts zo'n 750 meter (Visser, 1964). De oostgrens van deze ontginning lag bij Jaarsveld, zo'n tien kilometer oostwaarts. De westgrens lag in de buurt van Schoonhoven bij de oude dorpskern van Willige Langerak. In figuur 3 is te zien dat de westgrens werd gevormd door de Oude Sildewende, een kade die enkele tientallen meters ten oosten van het kerkje van Willige Langerak ligt (Visser, 1964). In het huidige landschap is deze Oude Sildewende terug te vinden als de Populierenlaan (Visser, 1964). Tegenwoordig is het gebied dat tot deze ontginning behoort en binnen het onderzoeksgebied past bijna volledig bebouwd.

1.4 Ontginning Bonrepas

De ontginning van de Bonrepas is gelijktijdig aangelegd met die van de Vlist-Oostzijde (Visser, 1964). De ontginning wordt gedateerd rond de eerste helft van de twaalfde eeuw en is in ieder geval voor 1155 ontgonnen, aangezien er een document uit dat jaar gevonden is waarin deze ontginning benoemd wordt (Visser, 1964; van Rodam & Bakker, 1977; Stichting Krimpenerwaard, 1977). Het is echter goed mogelijk dat de ontginning al een stuk eerder voor 1155 heeft plaatsgevonden, aangezien langs de Vlist vroege vormen van bewoning bekend zijn (Visser, 1964).

Dat deze twee ontginningen gelijktijdig zijn aangelegd is ook te zien in het patroon van de verkaveling, die nauw op elkaar aansluiten (van Groningen, 1996). Dit is ook te zien op figuur 4, waar de ontginning van de Bonrepas helemaal rechts te zien is met de twee pijlen in noordoostelijke richting. De ontginning daarboven, met de drie pijlen in dezelfde ontginningsrichting, is de ontginning van de Vlist-Oostzijde. De twee polders worden gescheiden door de Slangeweg, een kade die van de Vlist naar Polsbroek loopt. De kavels staan bijna loodrecht op de loop van de Vlist (Visser, 1964). Daarnaast is deze ontginning ook een goed voorbeeld van het gebruik van het systeem van de 'cope' (van Groningen, 1996; Visser, 1964). Er is sprake van een vaste lengte van de kavels en de hoeven zijn hierbij voorop de kavels geplaatst. De zuidelijke grens van deze ontginning, wat nog net te zien is in figuur 3, is waar de door mensen gegraven Voornesloot aansluit op de natuurlijke loop van de Vlist (Visser, 1964). Aan de zuidoostelijke grens vormt de Noordzevenderwetering de grens. Aan de oostgrens vormt een toen nieuw gegraven wetering de grens, die de afwatering van de ontginning bij Lopik moest versnellen.

Figuur 4: Ontginningen in de Krimpenerwaard, uit van Groningen, 1996.

1.5 Ontginning Noord-Zevender

De ontginning van de Noord-Zevender, ook wel vijftienhoeven genoemd, is te dateren rond dezelfde tijd als die van de Bonrepas en de Vlist-Oostzijde (Visser, 1964). Hoewel de kavels in een andere richting liggen, wordt vermoed dat gedurende de eerste helft van de twaalfde eeuw veel ontginningsactiviteit geweest is in dit gebied (Visser, 1964). Daarnaast is ook dit gebied in ieder geval voor 1155 ontgonnen, aangezien deze ontginning in een document van 1155 benoemd wordt.

De Noord-Zevender heeft kavels die loodrecht op de Zevender staan. Deze kavels zijn in vergelijking met bijvoorbeeld de ontginning bij Bergambacht vrij kort, namelijk zo'n 700 meter (Visser, 1964). Deze polder is dan ook waarschijnlijk niet ontgonnen volgens het systeem van de 'cope' ontgonnen (van Groningen, 1996). Aan de westkant wordt de polder begrensd door de Voornesloot. Aan de zuidkant dient de Zevender als basis voor de ontginning (Visser, 1964). De Noordzevenderwetering, die de noordgrens vormt, zorgt voor de afwatering richting de Vlist. Deze wetering werd eerst ook gebruikt voor de afwatering vanuit de ontginningen bij Lopik, maar doordat de Vlist erg kronkelde en het

daardoor langer duurde om water af te voeren, werd een nieuwe wetering gegraven (Visser, 1964). Deze wetering buigt rond de grens tussen de provincies Utrecht en Zuid-Holland richting het noorden en komt bij Polsbroek uit, waar het richting het westen gaat en zich daar samenvoegt met de Vlist (Visser, 1964).

1.6 Restgebieden

Doordat bij de ontginningen met name natuurlijke waterwegen als basis werden gebruikt, ontstonden er ongeveer op de plek van het huidige Schoonhoven restgebieden (Visser, 1964). Deze restgebieden zijn in figuur 4 terug te zien rechtsonder op de kaart als kleine afzonderlijke ontginningen. Op figuur 3 zijn ze duidelijker te zien. Het gaat hier om het Hofland en om de Nesse. Deze gebieden bleven na het maken van regelmatige kavels over en werden daardoor op een andere manier dan de omliggende polders ontgonnen. Het Hofland is waarschijnlijk in dezelfde periode als de ontginning van Bergambacht ontgonnen (Visser, 1964). Door het aanleggen van de Voornesloot is dit restgebied ontstaan. De kavels zijn ontgonnen loodrecht op de Voornesloot en zijn in het huidige landschap nog steeds op deze manier zichtbaar, aangezien het nog steeds een open gebied is. De Nesse behoort tegenwoordig tot de bebouwing van Schoonhoven. Ten tijde van de ontginningen viel de Nesse buiten de ontginning doordat de grens bij de Oude Sildewende werd getrokken. De Nesse is zeer waarschijnlijk ook iets later ontgonnen dan de ontginning van Willige Langerak, namelijk zo rond 1150 (Visser, 1964).

1.7 Conclusie

Kortom, voordat het mogelijk was om de veengronden in de Krimpenerwaard te ontginnen was er weinig bewoning in de omgeving van Schoonhoven. Vanaf het begin van de ontginningen rond 1000 is het landschap ingericht en zijn er mensen komen wonen. Veel patronen die in deze periode in het landschap zijn gemaakt, zijn nog steeds terug te vinden. De kavels liggen nog in dezelfde richting als waarin ze tussen 1000 en 1300 ontgonnen zijn, en gegraven weteringen en sloten zoals de Voornesloot zijn nog steeds in het landschap terug te zien. Vanaf de elfde en twaalfde eeuw kwamen er dan ook meer mensen in de Krimpenerwaard, wat besproken zal worden in hoofdstuk 2.

Hoofdstuk 2 – Het ontstaan van bewoning en de ontwikkeling van Schoonhoven

Na de Grote Ontginning, en ook al gedeeltelijk tijdens de ontginningen, is er bewoning ontstaan op de plekken van het huidige Schoonhoven, Bonrepas en Willige Langerak. Hoe en waar deze bewoning is ontstaan en hoe Schoonhoven zich ontwikkeld heeft, zal in dit hoofdstuk besproken worden.

2.1 Lintdorpen aan de rivieren

Voordat Schoonhoven daadwerkelijk stedelijke groei kende, was er al sprake van bewoning langs de Lek, de Vlist en de Zevender (van Groningen, 1996). Zoals eerder vermeld werden veel ontginningen in dit gebied gedaan volgens het systeem van de 'cope'. Hierbij werden groepen kolonisten ingehuurd om het land te ontginnen, waarna er door de heren erfrechten konden worden verleend. Dit betekent dus dat er rechten werden verleend om op een stuk grond een boerderij te bouwen (van Groningen, 1996). Deze hoeven werden vaak op de oeverwallen geplaatst om zo veel mogelijk beschermd te zijn tegen hoge waterstanden. Hierdoor ontstonden langs de waterlopen in de Krimpenerwaard lintdorpen voordat er sprake was van stedelijke ontwikkeling (Dijkstra & Kluin, 1992).

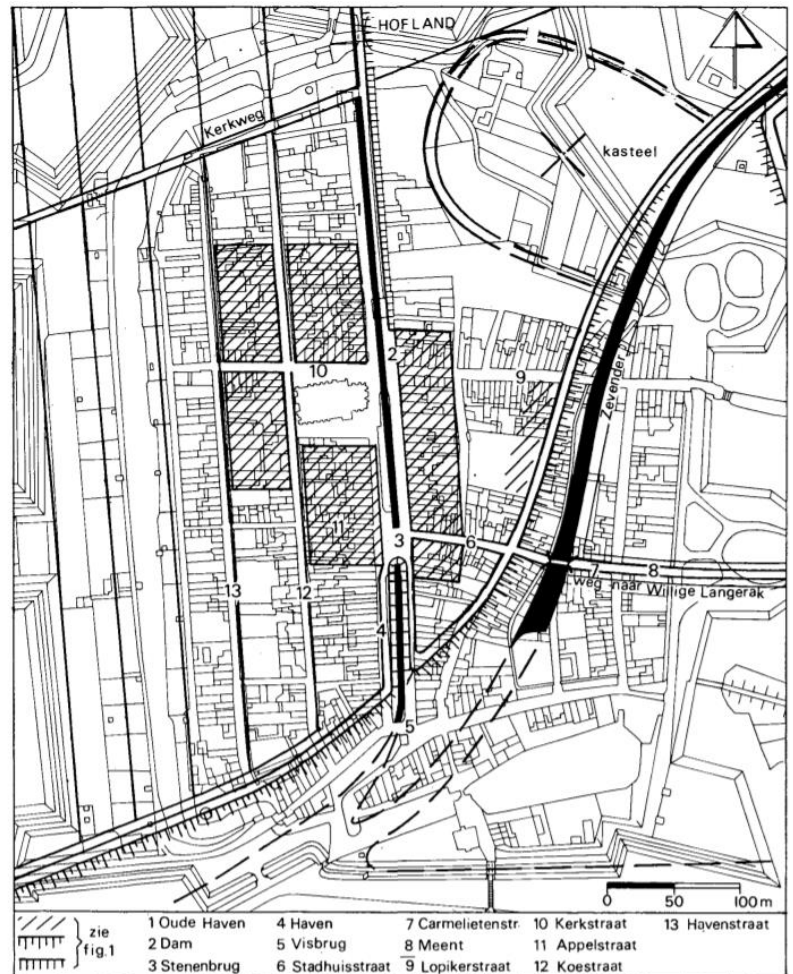
Een van die lintdorpen die binnen dit onderzoeksgebied valt is Bonrepas. De oudste vermelding van Bonrepas is uit 1254 (van Groningen, 1996). Dit is zeven jaar later dan de eerste vermelding van Schoonhoven uit 1247, maar waarschijnlijk stelde Bonrepas op dat moment meer voor dan de bewoning bij Schoonhoven (Visser, 1964). Bonrepas ligt langs de rivier de Vlist, die vanuit Schoonhoven in noordwestelijke richting naar Haastrecht en Gouda stroomt. De ontginning van de Bonrepas bestond uit 18 hoeven (van Groningen, 1996). Een hoeve is een gebied van zo'n 14 hectare wat toentertijd genoeg was voor een agrarisch bedrijf (van Groningen, 1996). Op de kavels werd de boerderij op de iets hoger gelegen oeverwal van de Vlist geplaatst. Er was bij Bonrepas sprake van een eenzijdig bewoningslint, wat inhoudt dat er slechts aan een zijde bebouwing was (van Groningen, 1996).

Ook op de oeverwal van de Lek was een lintdorp ontstaan, namelijk Willige Langerak. Dat Willige Langerak er al eerder was dan de stad Schoonhoven blijkt onder andere uit de ligging van de huidige Stadhuisstraat, die overgaat in de Carmelietenstraat en de Meent (zie figuur 5). Deze weg wijkt af van de rest van het schaakbordpatroon waar de binnenstad van Schoonhoven uit bestaat, aangezien het een kleine knik laat zien. Deze straat is onderdeel van een weg uit de pre-stedelijke fase (Visser, 1986). In oude geschriften wordt het ook de Kerklaan naar Willige genoemd (Visser, 1986). Dit was dan ook de weg die Willige Langerak verbond met de westelijk gelegen ontginningen. Willige Langerak is ontstaan op de oeverwal van de Lek en ligt in de ontginning van Willige Langerak. Deze kavels strekken zich uit tussen de Zevender en de Lek.

Ook langs de Bovenbergseweg, die ontstaan was door de ontginningen bij Bergambacht, zijn vroege sporen van bewoning aangetroffen (van Groningen, 1996). Hieruit is het latere buurtschap Bovenberg ontstaan. Een aantal van deze boerderijen zijn op door mensen opgehoogde stukken land geplaatst, omdat er vaak sprake was van wateroverlast (van Groningen, 1996). Bij de Bovenbergseweg is er sprake van tweezijdig bewoningslint. Aan beide kanten van de weg is er bebouwing.

2.2 De pre-stedelijke fase van Schoonhoven

De enige rivier die hierboven nog niet besproken is, is de Zevender. De Zevender heeft namelijk een belangrijke rol gespeeld in het ontstaan van de stad Schoonhoven. De Zevender is van belang geweest voor twee ontginningen, die van de Noord-Zevender en die van Willige Langerak (Visser, 1964). Daarnaast is de Zevender ook van invloed op de restgebieden van het Hofland en de Nesse. Bij de ontginning van het Hofland, wat gelijktijdig is gebeurd met de ontginning van Bergambacht, is er zeer waarschijnlijk een kade gelegd langs de benedenloop van de Zevender (Visser, 1986). Deze kade vormde de basis voor het ontstaan van bewoning langs de Zevender en is tegenwoordig nog terug te vinden in de loop van de Lange Weistraat (Visser, 1986). In eerste instantie werd gedacht dat deze kade aansloot op de bedijking van Bergambacht (Visser, 1964), maar bij nader inzien stelt Visser (1986) dat dit niet het geval is, aangezien dat niet overeenkomt met de kavels van de Nesse. Daarnaast lijkt het gedeelte van het centrum ten oosten van de huidige haven in zijn geheel een meter te zijn opgehoogd (Visser, 1986).

Figuur 5: De eerste bebouwing in Schoonhoven, uit Visser (1986)

In figuur 5 en wellicht beter te zien in figuur 3 is een niet-omlijnde arcering te zien van diagonale strepen langs de kade. Dit kleine gebied, ter hoogte van de huidige Varkensmarkt, is waarschijnlijk de plek waar de eerste bewoning langs de Zevender heeft plaatsgevonden (Visser, 1964; Visser, 1986). Deze huizen zijn gebouwd op een iets hoger gelegen stuk, waardoor de kans op wateroverlast zo klein mogelijk was (Visser, 1964). Hoewel het wellicht in de lijn der verwachting ligt, is niet vanuit deze basis de rest van de stad ontstaan. Dat gebeurde meer onder invloed van het kasteel (Visser, 1964).

In de eerste helft van de dertiende eeuw is er aan de noordoever van de Zevender een kasteel gebouwd door de heer van de Lede (Niestadt & Kappers, 2014). Visser (1986) dateert de bouw van het kasteel in het tweede of derde decennium van de dertiende eeuw, met een voorkeur voor de jaren 20. De precieze locatie van dit kasteel is niet meer te achterhalen, maar het heeft in ieder geval rond de plek van het huidige Springerpark gestaan (Visser, 1986). Een eerste instantie werd gedacht dat het kasteel gebouwd was op door Vink (1926) beschreven zand dat aan de oppervlakte stond, maar dit lijkt

onwaarschijnlijk (Visser, 1964). Waarschijnlijk heeft de ligging van het kasteel puur te maken met de loop van de Zevender die hier vlakbij samenkwam met de Lek (Visser, 1964).

2.3 De stadsvorming van Schoonhoven

In figuur 5 is in de omlijnde gearceerde gebieden de eerste stadsvorming van Schoonhoven te zien. In eerste instantie werd de planmatige stadsvorming van Schoonhoven toegeschreven aan de heer Jan van de Lede (Visser, 1964). Hij had het kasteel aan de noordoever van de Zevender gesticht en het lijkt logisch om daarbij ook een stad te stichten, om zo voor meer mankracht te zorgen. De stad zou dan echter gebouwd moeten zijn in de jaren 40 van de dertiende eeuw. Volgens Visser (1986) is dit zeer onwaarschijnlijk, omdat de heer van de Lede dan geen enkel voorbeeld van een andere stad in de omgeving kan hebben gehad. De verwijzing naar Schoonhoven in 1247, de eerste keer dat Schoonhoven genoemd wordt in een schriftelijke bron, gaat volgens hem dan ook niet over de stad Schoonhoven, maar om de bewoning langs de Zevender en met name het kasteel zelf. Hij stelt dat de planmatige stadsvorming tussen 1250 en 1275 moet hebben plaatsgevonden, aangezien dit ook overeenkomt met de stichting van het aan de overkant van de Lek gelegen Nieuwpoort (Rutte, 1996).

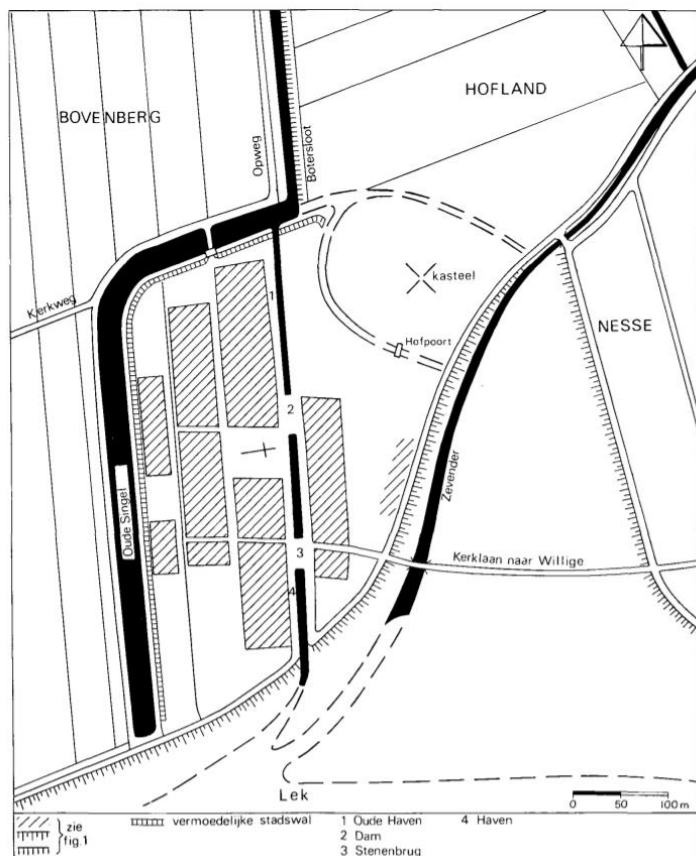
De vorm en opbouw van de stad Nieuwpoort tonen grote overeenkomsten met die van Schoonhoven, en lijken dus in dezelfde periode gebouwd te zijn (Visser, 1986). Doordat de stad dus niet rond 1240, maar rond 1260 is gesticht, is niet Jan van de Lede, maar zijn zoon Hugo Botter van de Lede degene die het initiatief heeft genomen tot stedelijke ontwikkeling (Visser, 1986).

De basis voor de stedelijke vorming van Schoonhoven is de kade geweest die de oostelijke grens van de ontginning van Bergambacht vormde (Visser, 1986). Deze kade is nog terug te vinden in de huidige Opweg (zie figuur 6). In figuur 6 zijn daarnaast nog een aantal opvallende zaken te zien.

Allereerst is er de Haven vanaf de Stenenbrug tot aan de Opweg. Deze Haven lijkt het resultaat te zijn van een verbreding van de sloot die er al lag door de grootschalige ontginningen (Visser, 1986). Dit kon echter niet gedaan worden zonder een dam te leggen in deze sloot die het binnenwater van het buitenwater scheidde. Hoewel bij nummer 2 de naam Dam staat, heeft in de periode van de stedelijke vorming de dam waarschijnlijk verder richting de Lek gelegen (van Groningen, 1996; Visser, 1986). Later, in het begin van de veertiende eeuw is deze dam pas op de plek van nummer 2 geplaatst om zo

een grotere binnenhaven te creëren (Visser, 1986). Hoewel het in figuur 6 niet zo lijkt, stelt Visser (1986) dat de kade die de oostgrens van de ontginning van Bergambacht vormde, aansluit op de oostzijde van de Haven. Hiervan uitgaande heeft die kade dus de basis gevormd voor de stad Schoonhoven.

Ten tweede valt op dat de blokken bebouwing verticaal wel aansluiten op het verkavelingspatroon, maar dat horizontaal niet lijken te doen. De straten ten westen van de Haven en Oude Haven behoren

Figuur 6: Schoonhoven rond 1320, uit Visser (1986).

ook tot het gebied dat het eerste bebouwd is (zie figuur 5 & 6) (Visser, 1964). Hiertoe behoren dus de huidige Koestraat, Havenstraat en Havenstraatse Wal. Deze straten zijn aangelegd in hetzelfde patroon als het verkavelingspatroon dat na de ontginning was ontstaan. Hierbij zijn de sloten gedempt en is er gebouwd tussen de oorspronkelijke sloten (Visser, 1986). Hierdoor hadden de huizen een vaste breedte. Ook in het huidige landschap bestaan deze straten nog in hetzelfde patroon, waarbij de Koestraat helemaal is doorgetrokken tot aan de Voornesloot. Horizontaal gezien sluit de bebouwing echter niet aan op dit patroon. In figuur 6 is te zien dat de blokken bebouwing niet loodrecht op de sloten staan. Dit komt doordat de Stadhuisstraat, in figuur 6 aangegeven met de Kerklaan naar Willige, al voor de stedelijke ontwikkeling bestond (Visser, 1986). Deze weg stond niet loodrecht op de kavels. Bij de stedelijke planvorming is besloten om deze weg en de in het verlengde daarvan liggende Appelstraat als basis te nemen en loodrecht op deze weg te bouwen (Visser, 1986). Het schaakbordpatroon dat daardoor aan deze kant van de Haven is ontstaan, staat dus niet loodrecht op de sloten van de ontginning van Bergambacht. Het blok boven de Kerklaan naar Willige loopt daarnaast precies tot de plek waar de huidige Lopikerstraat ligt. Deze weg werd echter pas in het midden van de veertiende eeuw aangelegd (Visser, 1986).

Ten derde zijn er ook nog de Oude Singel en de Botersloot die opvallen. Een precieze datering van de aanleg van deze waterwegen is moeilijk te geven (van Groningen, 1996). Visser (1964) trekt in zijn onderzoek twijfel aan de bewering van van Berkum (1762) dat de Botersloot gelijktijdig met de Haven moet zijn uitgegraven. Van Berkum stelt dit aan de hand van de naam van de sloot, die vroeger Bottersloot werd genoemd. Dit zou overeen komen met de naam van Hugo Botter van de Lede, die het initiatief tot het creëren van een stad heeft genomen. Het zou hierbij gediend hebben als vaarwater. Visser (1986) stelt echter dat dit niet mogelijk is, doordat voor de aanleg van de Botersloot met een functie als vaarwater een stuk van de Opweg doorgestoken zou moeten worden en dit in verband met de afwatering niet mogelijk was. Hij stelt dat de Botersloot en de Oude Singel waarschijnlijk gelijktijdig gegraven zijn met de verplaatsing van de Dam, dus zo rond 1300. Doordat toen de binnenhaven vergroot werd, zou er een groter belang zijn geweest met een goede verbinding met het achterland. Ook door de opkomst van Gouda als grote stad zou dit belang groter zijn geworden, aangezien er via de Vlist een verbinding was naar Gouda (van Rodam & Bakker, 1977). Hiervoor was de Botersloot nodig, aangezien op die manier ook het gebruik van de nieuwe haven gestimuleerd zou worden (Visser, 1986). Om het probleem van de afwatering van de polder van Bergambacht en het Hofland te verhelpen, werd de Oude Singel gegraven. Naast dat dit een verdedigingslinie was, kon de singel ook dienen als waterscheiding tussen beide gebieden (Visser, 1986). Hierdoor kon de Opweg doorgestoken worden en was er zo een verbinding met het achterland. Naast dat dit een stimulans was voor het ontwikkelen van Schoonhoven als handelscentrum, zorgde het ook voor een betere afwatering richting de Vlist (Visser, 1986).

2.4 Verdere stedelijke ontwikkeling

Uiteindelijk kreeg Schoonhoven in 1322 het stadsrecht van de heer van Beaumont (Niestadt & Kappers, 2014). Hiermee was Schoonhoven officieel losgemaakt van de feodale banden die het daarvoor nog wel had. Voor 1322 had Schoonhoven echter ook al andere rechten gekregen. Zo was op 21 augustus 1300 door graaf Jan II van Henegouwen en Holland het recht op 'vesten ende vaste maken' verleend (Niestadt & Kappers, 2014). Dit betekende dus dat Schoonhoven vanaf 1300 de stad door grachten of muren mocht omgeven. Dit recht werd verleend naar aanleiding van een oorlog tussen de graaf van Holland en de bisschop van Utrecht. Doordat Schoonhoven op het grensgebied lag (en nog steeds ligt), zijn er regelmatig conflicten geweest wie invloed over Schoonhoven uit mocht oefenen (Niestadt & Kappers, 2014; Kroon & de Kunder, 1983). Doordat Nicolaas van Kats, die door de bisschop van Utrecht de wereldlijke macht in Schoonhoven had gekregen terwijl de graaf van Holland dit officieel had, in een oorlog had verloren van de graaf van Holland en Schoonhoven hierbij de kant van Holland had gekozen, kregen ze dit stadsrecht (Niestadt & Kappers, 2014).

Het krijgen van stadsrechten was van grote invloed op de stedelijke ontwikkeling van Schoonhoven. Door het recht op eigen ommuring werd er een muur gebouwd in het begin van de veertiende eeuw (Niestadt & Kappers, 2014). Ook werd de Zevender gedeeltelijk gedempt en werd er een gracht gegraven rondom de stad. Door het in 1323 verkregen recht op eigen rechtspraak kwamen er grotere huizen die de status van de schepenen moesten weerspiegelen (Niestadt & Kappers, 2014). Daarnaast kocht Schoonhoven in 1356 van Jan van Blois het 'recht van de wind', wat inhield dat er molens gebouwd mochten worden (Niestadt & Kappers, 2014). Dit zorgde voor verschillende nijverheden in Schoonhoven.

Schoonhoven kende geen specifieke nijverheid die van grote invloed was op de stad, zoals bijvoorbeeld Leiden en Delft dat wel kenden (Visser, 1964). Wel zijn er een aantal nijverheden die een periode van economische bloei hebben opgeleverd voor Schoonhoven. Er zijn verschillende gebouwen, waaronder het 'wanthuis', die duiden op een lakennijverheid in Schoonhoven tijdens de veertiende eeuw (Visser, 1964). In hoeverre dit daadwerkelijk opgebloeid is in Schoonhoven is niet duidelijk. Wel waren er in de vijftiende eeuw zo'n vijftien bierbrouwerijen in de stad (Visser, 1964). Ook de hoplanden die toen rondom de stad lagen wijzen op deze nijverheid. Deze nijverheid heeft echter geen stand gehouden vanwege hoge tol op Schoonhovens bier en omdat veel dorpen en steden zelf bier gingen brouwen (Visser, 1964). Misschien wel de belangrijkste Middeleeuwse nijverheid in Schoonhoven was de hennepenteelt, waarvan touwen geweven werden (Visser, 1964). Met name in de tweede helft van de vijftiende eeuw waren er veel touwslagerijen. Geen enkele van deze drie nijverheden heeft echter de economische structuur van Schoonhoven tijdens de Late Middeleeuwen bepaald (Visser, 1964).

Doordat Schoonhoven in 1300 het recht op ommuring kreeg, werd de stadskern vastgesteld die zo'n 600 jaar hetzelfde is gebleven. De oudste kaart die een goede weergave geeft van de stad Schoonhoven en die deze kern goed weergeeft, is de kaart van Jacob van Deventer uit 1558 (zie figuur 7). Wat hierbij een interessant punt is om te bespreken, is de stedelijke ontwikkeling ten oosten van de Haven. In dit stratenpatroon lijkt namelijk weinig structuur te zitten. De stadsuitbreidingen ten oosten van de Haven tot aan de Zevender zijn ouder dan de bebouwing tussen de Zevender en de oostelijke gracht (Visser, 1964). Deze bebouwing komt waarschijnlijk uit het tweede kwart van de veertiende eeuw (van Groningen, 1996). Sowieso is de stadskern van Schoonhoven al volgebouwd aan het begin van de veertiende eeuw, waarna de stad weinig groei meer heeft gekend. Het stratenpatroon ten oosten van de Haven wordt vooral gekenmerkt door de loop van de Zevender en de bijbehorende kade, de tegenwoordige Lange Weistraat. Hieromheen zijn huizenblokken gebouwd die zo veel mogelijk aansloten op de oude Kerklaan naar Willige, waar de kade schuin doorheen stak (Visser, 1964). De huidige Nes, de eerste straat die van noord naar zuid loopt rechts van de Zevender, is evenwijdig getrokken aan de nieuw gegraven oostelijke stadsgracht (Visser, 1964).

Figuur 7: Schoonhoven in 1558 door Jacob van Deventer, van Nationaal Archief

2.5 Schoonhoven van 1400 tot 1672

Bij een verdere analyse van de plattegrond van Jacob van Deventer vallen een aantal dingen op. Allereerst valt op dat het kasteel verdwenen is. Dit komt doordat het kasteel verloren is gegaan bij een grote stadsbrand in 1518 (Niestadt & Kappers, 2014). Schoonhoven had in de periode tussen 1300 en 1600 sowieso al vaker last van branden, doordat de huizen dicht op elkaar stonden en van hout waren. Zo is bij een grote stadsbrand in 1382 driekwart van Schoonhoven verwoest (Niestadt & Kappers, 2014). Het kasteel is na de brand in 1518 niet herbouwd. Wel is er op een andere plek in Schoonhoven een poging gedaan om een kasteel te bouwen. Hier wordt later op teruggekomen.

Ten tweede zijn in figuur 7 rechts onderin twee molens te zien. Deze molens zijn te koppelen aan het stadsrecht op windmolens dat Schoonhoven in 1356 kreeg en daarnaast ook aan de hennepsteelt (Visser, 1964). De hennep werd met name geteeld op het Hofland, op figuur 7 rechts boven de stad te zien. Daarnaast vond deze nijverheid ook plaats op het bouwland rondom Schoonhoven. Hennep is vorstgevoelig en wordt bij voorkeur geteeld op kleine, door water omgeven akkers waarbij de hennep op de kop van het perceel staat (Barends et al., 2010). Dit is niet direct terug te zien in de kaart van van Deventer, aangezien hij alleen de plattegrond van de stad zelf tekende, zonder de kavels van de omliggende gebieden daarbij in kaart te brengen.

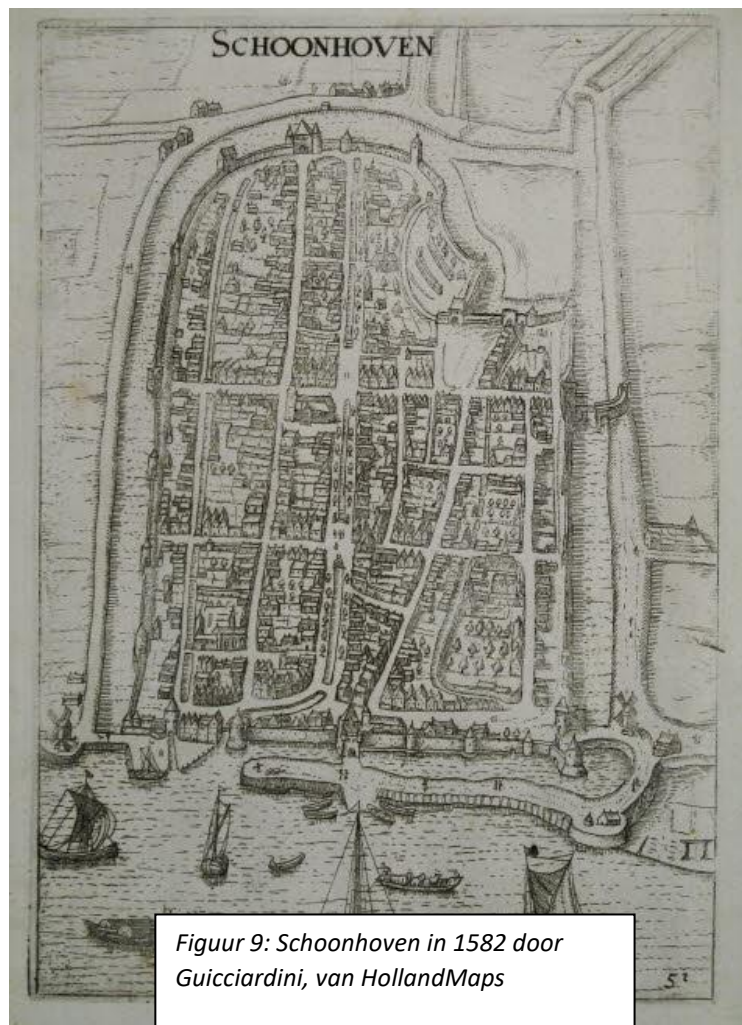
Figuur 8: Het klooster aan de Hem in 1558 op de kaart van Jacob van Deventer, uit het Nationaal Archief

In figuur 8 is een andere uitsnede uit dezelfde kaart van Jacob van Deventer te zien. Deze uitsnede laat het klooster aan de Hem zien, ten westen van Schoonhoven. Dit klooster werd in 1507 gebouwd en was gewijd aan Sint Michaël (Niestadt & Kappers, 2014). Te zien is dat het klooster naast het gebouw ook een kleine akker onderhield. In 1572, vlak nadat deze kaart is gemaakt, werd het klooster gesloopt door omliggende staatsgezinde steden (Niestadt & Kappers, 2014). Hoewel het klooster er dus niet meer staat, is de oprit de dijk op nog steeds in het huidige landschap zichtbaar. Ook is de kavel naast deze oprit, waar vroeger het klooster dus opstond, aanzienlijk breder dan de overige kavels tussen de Hem en Schoonhoven. Naast het klooster aan de Hem stond er nog een ander klooster in Schoonhoven. Dit was het Karmelietenklooster, in figuur 7 aan der rechterkant aan dezelfde straat als het stadhuis te zien (Visser, 1964). Dit klooster werd rond 1330 gesticht aan de oostelijke oever van de Zevender. In de kaart van Jacob van Deventer is nog te zien dat een deel van de Zevender nog in de stad te vinden is. Het laatste deel van de Zevender zou pas in 1930 gedempt worden (Niestadt & Kappers, 2014). Op de plek waar tegenwoordig de Grote Bartholomeuskerk staat en waar op de kaart van van Deventer ook al een kerk stond, wordt voor het eerst in 1354 melding gemaakt van een kerk gewijd aan Bartholomeus (Visser, 1964).

Rond de periode dat van Deventer de kaart tekende (midden 16^e eeuw), bestond Schoonhoven uit zo'n 634 huizen, waarvan er 575 binnen de muren lagen (Visser, 1964). De overige huizen stonden langs de toenmalige Kerkweg in westelijke richting en de Opweg in noordelijke richting (zie figuur 7). Ook langs de Zevender in noordoostelijke richting waren enkele boerderijen. Dit aantal huizen duidt op een inwonersaantal van rond de 3000 mensen, wat vrij groot was voor die tijd (van Groningen, 1996).

Zoals al eerder gezegd kreeg Schoonhoven in 1300 het recht om zich te versterken (Niestadt & Kappers, 2014). Hierdoor werd er een gracht gegraven en werden er verdedigingswerken rondom de stad gebouwd. De stad was waarschijnlijk pas volledig omsloten in het midden van de vijftiende eeuw (Visser, 1964). Op de plattegrond van Guicciardini uit 1582, zij het een stuk minder precies dan de plattegrond van Jacob van Deventer, zijn deze verdedigingswerken goed te zien (zie figuur 9). Deze verdedigingswerken zijn zo blijven bestaan tot ze in 1575 niet meer geschikt bleken tegen het zware geschut van de Spanjaarden (Niestadt & Kappers, 2014).

De ommuring van Schoonhoven bestond uit 17 tot 19 torens en vijf poorten (Visser, 1964). Van Deventer tekent op zijn plattegrond 19 poorten, terwijl Guicciardini er 17 tekent. Vlakbij de Lek waren drie poorten gevestigd. Links de Vrouwenpoort (eerste vermelding 1356) in het midden de Veerstalpoort (eerste vermelding 1396) en rechts de Langerakkerpoort (eerste vermelding 1336). De Veerstalpoort is nog op de oude locatie ingetekend. In 1601 is deze poort verder naar het zuiden geplaatst op de plek waar de huidige Veerpoort nog steeds staat (Visser, 1964). Bij de Langerakkerpoort is een toren te zien die half in het water steekt. Dit is de aanzet geweest tot het bouwen van een nieuw kasteel in Schoonhoven. Hierbij is echter alleen een toren gebouwd, waarna het land te instabiel bleek voor het bouwen van een kasteel (Visser, 1964).

Figuur 9: Schoonhoven in 1582 door Guicciardini, van HollandMaps

Helemaal in het noorden van de stad is de Kruispoort (eerste vermelding 1353) te zien met daarnaast een kleine waterpoort (Niestadt & Kappers, 2014). Een klein stuk muur links van de Kruispoort is het enige stuk muur dat in Schoonhoven tegenwoordig nog te zien is. Rechts in het midden is dan nog de Lopikerpoort te zien (eerste vermelding 1388) (Visser, 1964).

Van dit stelsel van poorten, torens en de stadsmuren zelf is tegenwoordig weinig meer over. Alleen de Veerpoort is nog overgebleven. In figuur 10 is het huidige centrum van Schoonhoven te zien, waarin de rode lijn de oude stadsmuur grofweg weergeeft, de groene stippen de locaties van de oude poorten en de blauwe stip de locatie van de huidige veerpoort.

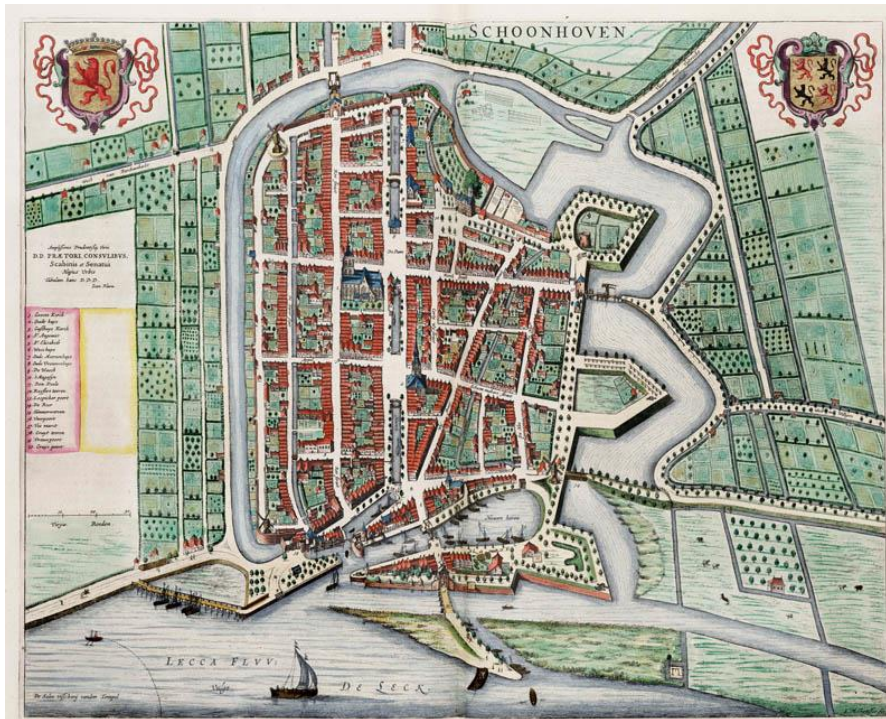
Figuur 10: De oude verdedigingswerken in het huidige Schoonhoven, eigen bewerking.

Figuur 11: Scheve voorgevels op de Wal in Schoonhoven, van Google Street View

Naast het kleine stuk muur dat door restauratie nog te zien is in het noordwesten van de oude stad, is er nog iets anders zichtbaar in de straten waar vroeger de stadsmuur liep. Een voorbeeld hiervan is te vinden in figuur 11. Hierop is te zien dat de voorgevels van de huizen op de fundamenteën van de oude stadsmuur zijn gebouwd (Niestadt & Kappers, 2014). De achterkant van de huizen zakt echter weg op de gedempte gracht. Hierdoor leunt het huis naar achteren. Deze foto is gemaakt op de Wal, aan de oostkant van de oude stad, maar ook aan de westkant is dit te zien op de Havenstraatse Wal, waar de gevels ook scheef staan. Een ander verschijnsel dat tegenwoordig zichtbaar is op het Doelenplein, in het noordoosten van de stad, is dat bij warmer weer de tegels meer inklinken, waardoor de contouren van de oude stadsmuur zichtbaar worden op het Doelenplein (Niestadt & Kappers, 2014).

De in het begin van de veertiende eeuw gegraven westelijke gracht is nog steeds in het huidige landschap zichtbaar in de vorm van de Singel (Visser, 1964). Deze Singel loopt nog steeds door vanaf de Lek tot iets rechts van de bovenste groene stip in figuur 10. Aan de oostkant zijn er veel veranderingen doorgevoerd die invloed hadden op de oude loop van de gracht. Dat verandering nodig was bleek toen in 1575 de verdedigingsmuren van Schoonhoven te zwak waren om de Spaanse troepen tegen te houden (Niestadt & Kappers, 2014). Daarop werd besloten dat aan de oostkant van de stad, waar de vijand meestal vandaan kwam, bastions aangelegd moesten worden. Deze bastions werden in 1595 gebouwd en zijn te zien op de kaart van Blaeu uit 1649 (zie figuur 12) (van Groningen, 1996). De gracht aan de oostzijde werd verbreed en er werden drie bastions aangelegd in de kenmerkende vorm, waarmee zoveel mogelijk gebied beschoten kon worden. Er zijn nog een paar andere verschillen met de kaart van Jacob van Deventer uit 1558. Ten eerste zijn er een aantal nieuwe gebouwen te vinden, zoals in het noordoosten het Doelenhuis (van Groningen, 1996). Ook was er een nieuwe waag gebouwd in 1616 op de Dam. Deze nieuwe gebouwen lijken aan te geven dat het in die periode op economisch gebied redelijk goed ging met Schoonhoven (van Groningen, 1996). Ten tweede is te zien dat de Veerpoort verder naar het zuiden is verplaatst. Hierdoor is het gebied van de Scheepmakershaven binnen de stadsverdediging komen te liggen (Visser, 1964). Er lijkt daarnaast een extra stuk land te zijn ontgonnen voor de Veerpoort, waar de veerverbinding met Gelkenes lag.

Figuur 12: Schoonhoven in 1649 door Blaeu, van oudelandkaarten.nl

2.6 Conclusie

Kortom, Schoonhoven is ontstaan als stad naast het kasteel aan de Zevender. De eerste bewoning vond hierbij plaats langs de kade van de Zevender, en in de dertiende eeuw vond de eerste bebouwing langs de Haven plaats (Visser, 1986). Vanuit de basis bij de Haven zijn nieuwe huizenblokken gebouwd. Het stratenpatroon dat in deze periode is ontstaan is in grote mate nog steeds terug te zien in het huidige centrum. Alleen aan de oostkant van de Haven zijn een paar kleine straten verdwenen. Van de verdedigingswerken die in deze periode gebouwd zijn, zijn alleen nog een klein stuk stadsmuur en de verplaatste Veerpoort zichtbaar. Verder is ook de oude gracht aan de westzijde nog te zien en is de Botersloot in het begin van de stedelijke groei gegraven. Aan de stedelijke structuur van de binnenstad is nauwelijks iets veranderd. Deze veranderingen vonden met name rondom het centrum plaats en zullen besproken worden in de komende hoofdstukken.

Hoofdstuk 3 – Schoonhoven in de Oude Hollandse Waterlinie

Vanaf het rampjaar 1672 ging Schoonhoven een rol vervullen in de Oude Hollandse Waterlinie, totdat deze in het begin van de negentiende eeuw werd opgeheven (van Groningen, 1996). In dit hoofdstuk zullen de ruimtelijke gevolgen van de waterlinie voor Schoonhoven besproken worden.

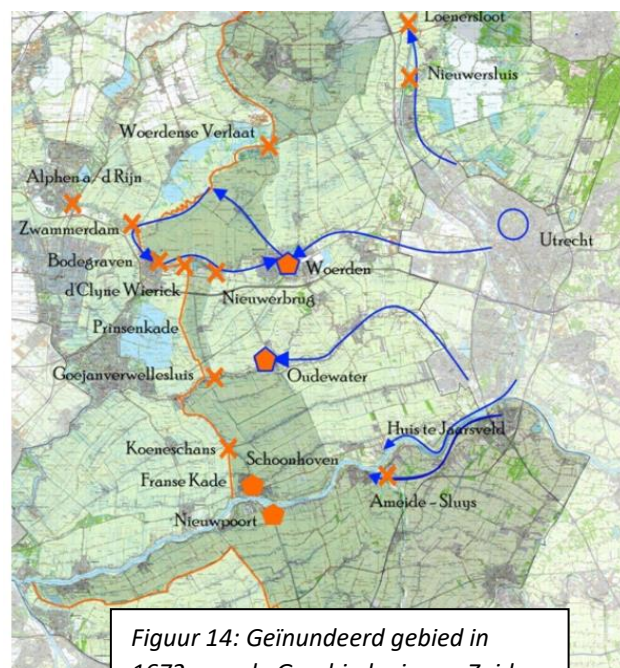
3.1 Het rampjaar 1672

In 1672 verklaarde koning Lodewijk de veertiende de oorlog aan Nederland, tegelijk met de Engelsen en de bisdommen van Münster en Keulen (de Jong, 2011; Fruin, 1972). Met een enorme troepenmacht vielen ze de Republiek binnen. Holland had al een geschiedenis met het inunderen van stukken polder om zo de vijand te stoppen (Fruin, 1972). Hierdoor werd het plan ontwikkeld om ten oosten van Holland een waterlinie aan te leggen om zo de opmars van de Fransen te stoppen. Schoonhoven viel in deze linie. De boeren uit Schoonhoven en omgeving waren tegen de inundatie, aangezien hun oogst daardoor vernietigd zou worden en het land nog lange tijd onder water zou blijven staan (Fruin, 1972). Schoonhoven weigerde in eerste instantie ook om over te gaan op inundatie (Geschiedenis van Zuid-Holland, z.d.)

In figuur 13 is te zien welk gebied onder water gezet kon worden door middel van het doorsteken van dijken. Het strekte zich uit van Muiden aan de Zuiderzee tot aan Heusden in Noord-Brabant (de Jong, 2011). Bij het inunderen van het gebied zou gebruik gemaakt worden van de bestaande rivieren, zoals de Merwede, de Lek, de Oude Rijn en de Vecht (Fruin, 1972). Bij Schoonhoven zou de Lekdijk ten oosten en ten westen van de stad doorgestoken kunnen worden. In figuur 14 is het werkelijke gebied te zien dat onder water is gezet (Geschiedenis van Zuid-Holland, z.d.). Hierop is te zien dat de Krimpenerwaard ten westen van de stad niet is geïndeerd. Dit kon voorkomen worden door de aanleg van de Franse Kade, die vanuit de Lek in noordelijke richting tot de polder van de Vlist werd aangelegd (van Groningen, 1996). Op de kruising van de Franse Kade met de Slangeweg werd bovendien een kleine burcht, de Koeneschans, opgeworpen. Deze is in het huidige landschap nog steeds terug te vinden als een klein eilandje op de kruising van beide wegen. Het gebied ten oosten van Schoonhoven werd echter wel geïndeerd, wat voor schade aan de gewassen en de Schoonhovense economie zorgde (Fruin, 1972).

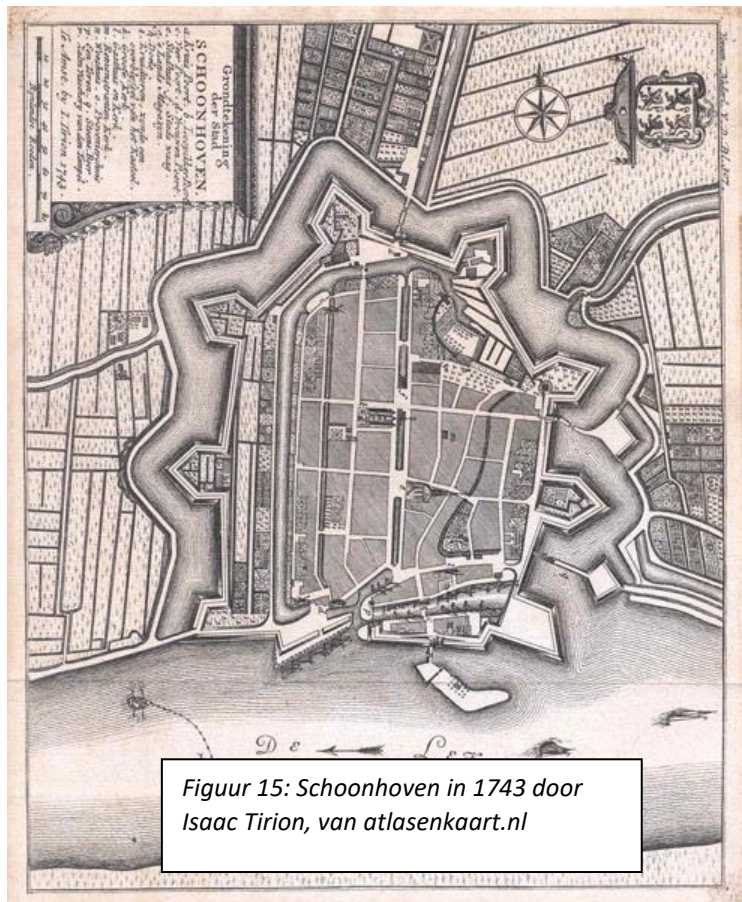
Figuur 13: Oude Hollandse Waterlinie, uit de Jong (2011)

Figuur 14: Geïndeerd gebied in 1672, van de Geschiedenis van Zuid-Holland (z.d.)

3.2 Schoonhoven als vestingstad

Het gevolg van het rampjaar was dat Schoonhoven benoemd werd als vestingstad (van Groningen, 1996). Hierdoor kreeg Schoonhoven een eigen garnizoen en werd er geld geïnvesteerd in betere verdedigingswerken (Niestadt & Kappers, 2014). De drie bastions aan de oostzijde van de stad bleken niet heel stevig te zijn gebouwd en moesten gerenoveerd worden (Visser, 1964). Daarnaast werden er vijf nieuwe bastions gebouwd aan de noord- en westzijde van de stad (zie figuur 15). Hierdoor was de stad volledig omgeven door vestingwerken en kreeg het de kenmerkende vorm van een vestingstad.

Figuur 15: Schoonhoven in 1743 door Isaac Tirion, van atlasenkaart.nl

Hoewel de kaart van Tirion uit 1743 waarschijnlijk niet helemaal correct was, laat het nog wel een paar interessante zaken zien. Zo is aan de westzijde van de stad te zien dat de oude gracht nog steeds intact bleef, maar dat de nieuwe gracht enkele tientallen meters verder naar het westen werd gegraven. Hierdoor kwam er extra ruimte beschikbaar voor stedelijke bebouwing (van Groningen, 1996). Deze ruimte is in deze periode echter niet opgevuld, doordat het op economisch gebied niet zo goed ging met Schoonhoven en er geen geld was voor verdere uitbreiding (van Groningen, 1996). In plaats daarvan werd het waarschijnlijk gebruikt voor kleinschalige akkerbouw, zoals op de kaart te zien is. De welvaart heeft zich in de tweede helft van de achttiende eeuw enigszins hersteld, getuige de bouw van een nieuwe waag, Doelenhuis en een renovatie van het stadhuis (van Groningen, 1996). Daarnaast is op deze kaart te zien dat voor de aanleg van de nieuwe gracht de Botersloot is afgesloten van de Haven. In hoeverre de Botersloot nog gebruikt werd als verbinding met het achterland in de achttiende eeuw is onzeker. In 1816 wordt Schoonhoven als vestingstad opgeheven (van Groningen, 1996).

3.3 Conclusie

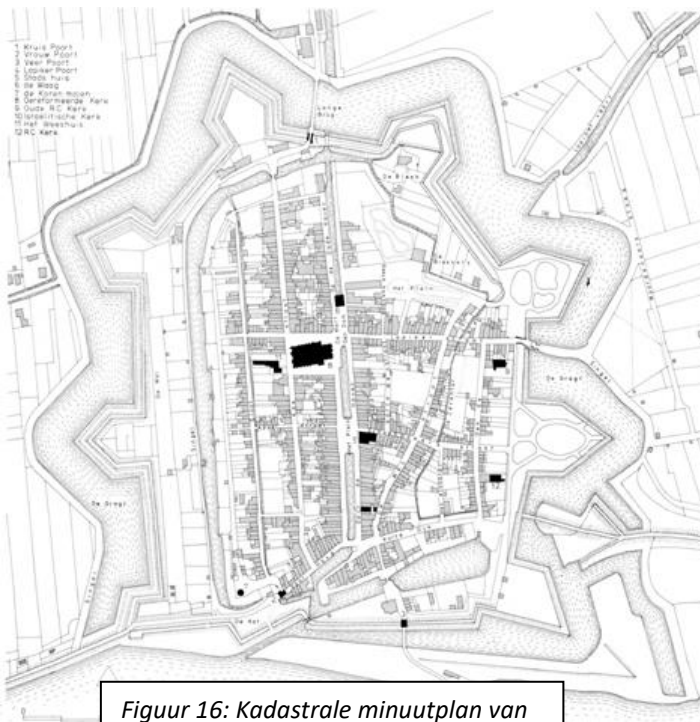
Kortom, doordat Schoonhoven op een strategische plek in het oosten van Holland lag, werd Schoonhoven een vestingstad die deel uitmaakte van de Oude Hollandse Waterlinie. Hierdoor is er een grote gracht om de hele stad aangelegd en zijn er verschillende bastions gebouwd. De extra ruimte die beschikbaar kwam is in eerste instantie niet gebruikt voor bebouwing. In 1816 werd Schoonhoven als vestingstad opgeheven. Wat de gevolgen hiervan waren en in hoeverre de bastions en de gracht nog steeds in het landschap te zien zijn, zal in het volgende hoofdstuk besproken worden.

Hoofdstuk 4 – Schoonhoven van 1816 tot nu

In 1816 werd Schoonhoven opgeheven als vestingstad en verloor het haar garnizoen (van Groningen, 1996). Dit zorgde ervoor dat de vestingwerken overbodig werden. Pas vanaf de jaren 50 van de twintigste eeuw is er echter sprake van uitbreiding van Schoonhoven. De achtergronden hiervan zullen in dit hoofdstuk besproken worden aan de hand van topografische kaarten uit 1850, 1900, 1959, 1981 en 2019.

4.1 Schoonhoven van 1816 tot 1850

In figuur 16 is de binnenstad van Schoonhoven te zien in 1828. Wat opvalt is dat in vergelijking met de kaart van Blaeu uit 1649 de binnenstad nauwelijks veranderd is, met uitzondering van de bouw van een aantal gebouwen (van Groningen, 1996). In figuur 17 is de topografische kaart van Schoonhoven te zien die werd uitgegeven in 1850. Wat opvalt in vergelijking met de kaart van Tirion uit 1743, is dat de vestingwerken nog volledig intact zijn. Dit zou zo blijven tot ongeveer 1880 (van Groningen, 1996). Aangezien Schoonhoven in 1816 was opgeheven als vestingstad, hebben de vestingwerken in deze 64 jaar geen belangrijke functie in de stad. Rond 1850 bestond Schoonhoven nog steeds uit een kleine 3000 inwoners (van Groningen, 1996). De belangrijkste nijverheid in deze periode was het smeden van goud en zilver. In deze periode waren er zo'n 70 goud- en zilversmeden in Schoonhoven, waardoor het nog steeds bekend staat als de Zilverstad (van Groningen, 1996). Wat rechts in figuur 17 gezien kan worden is de aanleg van verschillende kades ten oosten van de stad die zouden kunnen duiden op eerste aanzet tot bebouwing buiten het stadscentrum. Dit is echter niet het geval, aangezien pas in de tweede helft van de twintigste eeuw hier gebouwd is. Wel is op deze kaart al de huidige De Montignylaan te zien die ten oosten van de stad naar het zuiden afbuigt en zich daar samenvoegt met de Tiendweg. Wat in figuur 16 niet heel duidelijk te zien is, is dat het meest zuidoostelijke bastion al was omgevormd tot begraafplaats en de twee bastions erboven als park werden gebruikt (van Groningen, 1996). De laatste verandering die op deze figuren zichtbaar is, is het gebied ten zuiden van de Veerpoort. Hier lijkt een weg op te zijn aangelegd en daarnaast is er veel meer land te zien dan op de kaart van Tirion. Voor de rest zijn er op deze kaart weinig veranderingen te zien ten opzichte van de kaart uit 1743.

Figuur 16: Kadastrale minuutplan van Schoonhoven uit 1828, uit van Groningen (1996).

Figuur 17: Schoonhoven in 1850, van topotijdreis.nl

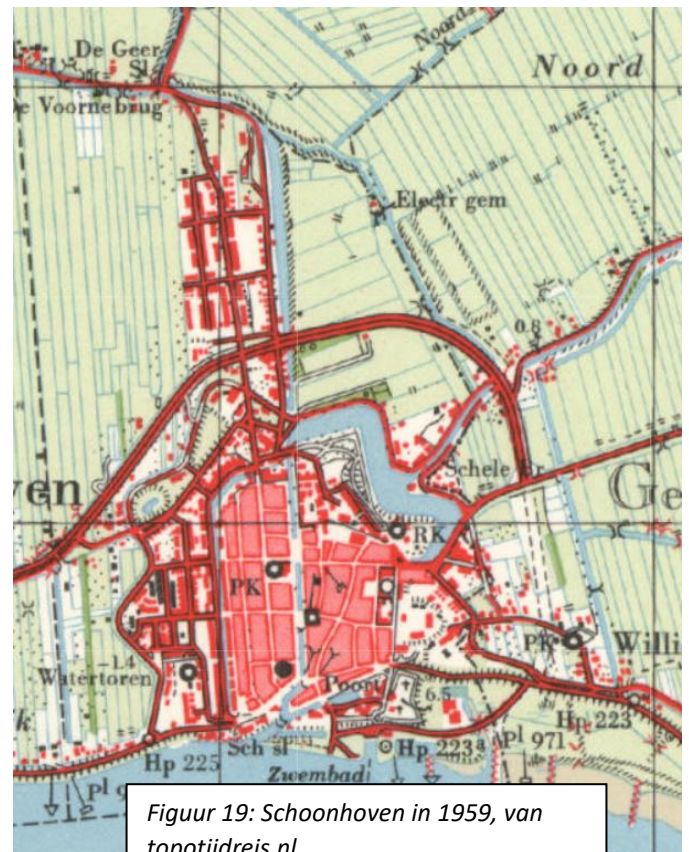
Figuur 18: Schoonhoven in 1900, van topotijdreis.nl

4.2 Schoonhoven van 1850 tot 1900

In figuur 18 is de situatie in Schoonhoven in de in 1900 vrijgegeven topografische kaart te zien. Het grootste verschil met de situatie in 1850 zijn de gedempte grachten in het westen van de stad. Deze demping heeft plaatsgevonden in de jaren 80 van de negentiende eeuw (van Groningen, 1996). De gracht is gedempt tot de doorgetrokken Opweg. Deze scheiding is ook al te zien op de kaart van 1850, maar lijkt daarop veel schuiner te liggen dan op de kaart van 1900. Deze weg is vervolgens verbonden met de Kerkweg die richting de Hem en Bergambacht loopt in het westen. Ook is er een nieuwe weg aangelegd ten westen van de oude gracht, de tegenwoordige Oude Singel. De Oude Singel is doorgetrokken tot aan de dijk waar het tegenwoordig overgaat in de Jan van Bloisstraat en zich daar samenvoegt met de Lekdijk-West. De structuur van de gracht is nog wel zichtbaar door de aanleg van een weg op de vroegere loop van de gracht. Ook zijn er de eerste aanzetten tot dichtere bebouwing langs de Opweg in het noorden te zien. Wat verder niet duidelijk te zien is op de kaart van 1900, is dat Schoonhoven in 1862 opnieuw een garnizoen krijgt (Niestadt & Kappers, 2014). Hiervoor wordt er een kazerne gebouwd aan de Haven naast de Waag. In deze kazerne is tegenwoordig het Zilvermuseum gevestigd.

4.3 Schoonhoven van 1900 tot 1959

Op de topografische kaart van 1959 zijn een aantal grote veranderingen te zien ten opzichte van de kaart uit 1900. Allereerst is het gebied tussen de oude en nieuwe gedempte gracht opgevuld met huizen. Naast de huizen is er ook een watertoren gebouwd die nog steeds prominent aanwezig is in de skyline van Schoonhoven. Ook de straten die in deze periode zijn aangelegd, zoals Jan van Bloisstraat en de Olivier van Noortstraat, zijn nog steeds hier te vinden. In het stratenpatroon is dezelfde richting aangehouden als het Middeleeuwse stratenpatroon van de binnenstad, maar hier lijkt het verkavelingspatroon niet de basis te zijn geweest. Ten tweede is ook naast de Opweg een nieuwe weg aangelegd, in het verlengde van de Koestraat, met daarnaast de St. Eloystraat, vernoemd naar het St. Eloy zilvermidsgilde (Niestadt & Kappers, 2014). De meest prominente verandering is waarschijnlijk de aanleg van een grote autoweg rondom het centrum. Deze autoweg zou eerst onderlangs lopen, maar de gemeente Schoonhoven heeft dit weten te voorkomen. Deze weg is de huidige

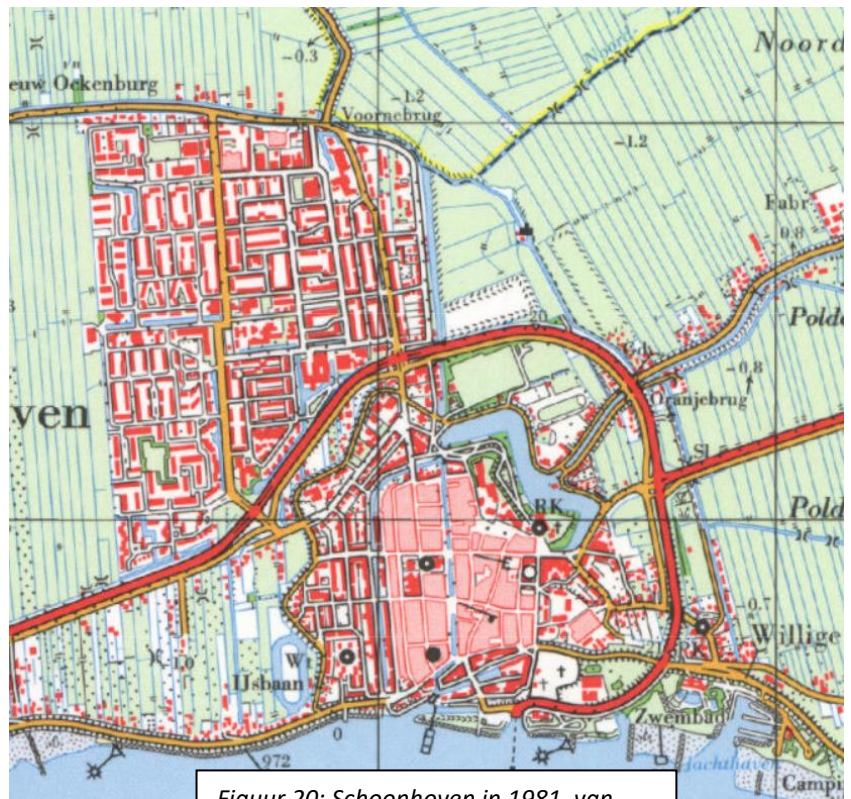
Figuur 19: Schoonhoven in 1959, van topotijdreis.nl

N210. In figuur 19 is door middel van stippellijnen ook het stuk autoweg wat op dat moment in aanbouw was weergegeven. De aanbouw van deze weg zorgde ervoor dat de Voornesloot die voor de afwatering van het Hofland zorgde een stuk moest worden omgelegd. Een andere verandering is het dempen van de gracht rondom de zuidoostelijke bastions. De vormen van deze bastions zijn op deze kaart nog wel duidelijk zichtbaar, maar de grachten zijn gedempt ten behoeve van de woningbouw.

Wat op deze kaart niet meer te zien is, is dat in de periode van 1914 tot 1942 een spoorlijn heeft gelopen van Schoonhoven naar Gouda (van Groningen, 1996; de Jong, z.d.). Deze begon ten noorden van het stadscentrum bij de kleine rotonde die onder de grote weg ligt en volgde voor een groot deel de grote weg richting het westen om bij Bergambacht naar het noorden af te buigen. Hoewel de spoorlijn in 1942 is afgebroken door de Duitsers, is in Schoonhoven het oude stationsgebouw nog steeds te zien (de Jong, z.d.).

4.4 Schoonhoven van 1959 tot 1981

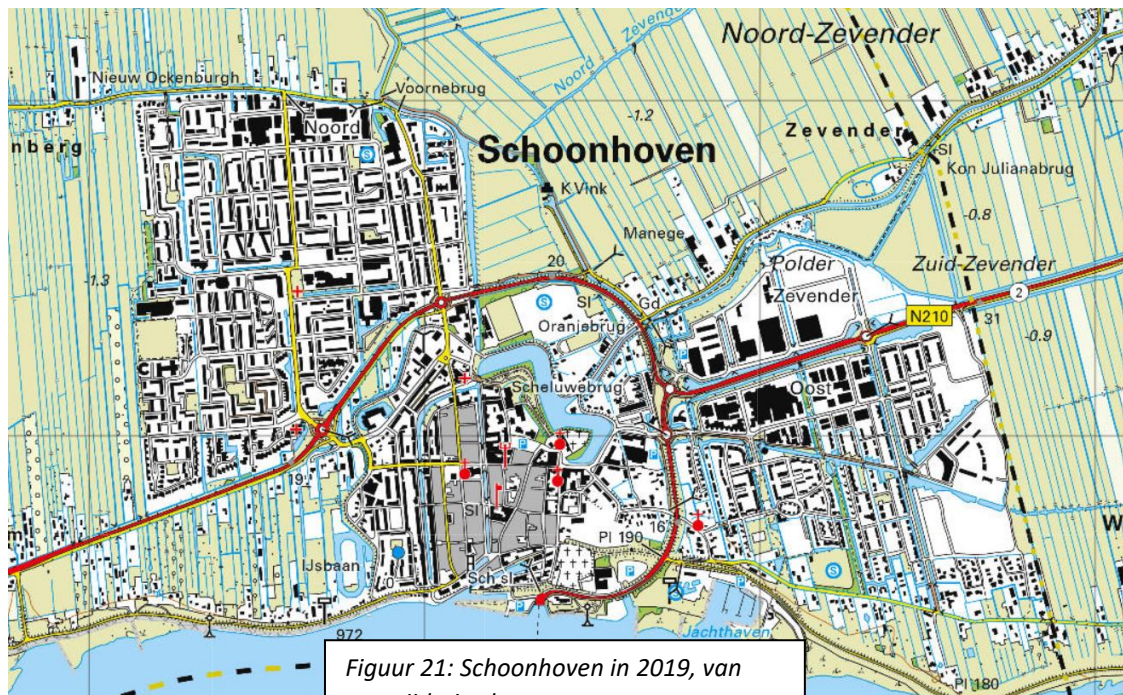
Op de kaart van 1981 is te zien hoe een groot deel van de huidige wijken Schoonhoven-Noord en Schoonhoven-West zijn gebouwd. Bij de aanleg hiervan is geen rekening gehouden met de strokenverkaveling zoals dat wel is gedaan in de oude binnenstad. Wat wel opvalt is dat in deze wijken nog redelijk veel sloten zijn gegraven, om zo goed af te kunnen wateren. Daarnaast is te zien dat ten oosten van de stad de provinciale weg is afgerond. Ook de opvulling tussen het oude stadscentrum en deze weg begint vorm te krijgen. Het enige overblijfsel van de gracht uit de achttiende en negentiende eeuw is het stuk ten noordoosten van de stad. Het stuk waar vroeger het kasteel aan de Zevender heeft gestaan is ingericht als park.

Figuur 20: Schoonhoven in 1981, van topotijdreis.nl

4.5 Schoonhoven van 1981 tot nu

Op de topografische kaart van 2019 is te zien hoe het gebied tussen het oude stadscentrum en de grens met de provincie Utrecht is volgebouwd. Hierbij is het meest oostelijke stuk op dit moment nog in aanbouw. Wat opvalt bij het bekijken van het stratenpatroon, is dat er een aantal centrale wegen evenwijdig aan het verkavelingspatroon zijn aangelegd. Op sommige plekken komt het verkavelingspatroon zelfs terug in het stratenpatroon, zoals bij de Waterviolier en Ereprijs. Schoonhoven-Oost wordt hierbij doorkruist door de Achterwetering, die ook al terug te zien is in figuur 19 en 20. Er is daarnaast een industrieterrein gekomen tussen de oorspronkelijke Zevender, die nu Lopiker Wetering heet, en de N210. Ook aan de westkant van Schoonhoven is nog verdere uitbreiding te zien ten opzichte van de kaart van 1981.

4.6 Conclusie

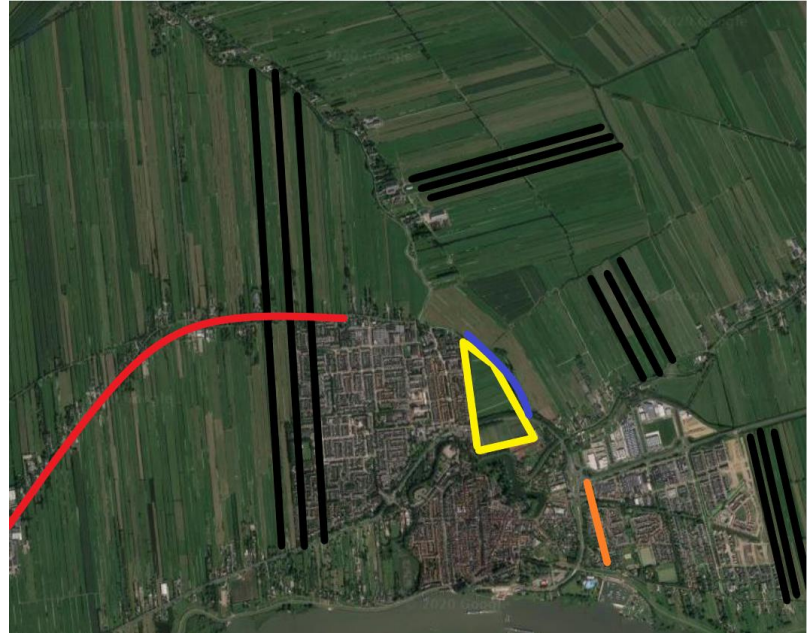
Kortom, in de periode van 1816 tot nu zijn de vestinggrachten gedempt en is de stad uitgebreid in oostelijke en noordwestelijke richting. Van de oude vestinggracht is nu alleen nog het noordoostelijke deel over. Van de bastions zijn alle vormen nog goed te herkennen in de huidige kaart, aangezien in het westen en noorden hier een weg overheen loopt. In het oosten is nog een klein stuk van het bastion te zien, en op het meest zuidoostelijke bastion is een begraafplaats gekomen (van Groningen, 1996). In deze periode is er een grote provinciale weg om Schoonhoven aangelegd, waaraan de wijken Schoonhoven-Noord, -West en -Oost zijn ontstaan. Rondom Schoonhoven zijn de verkavelingspatronen van de Grote Ontginning nog voor een groot deel zichtbaar.

Conclusie

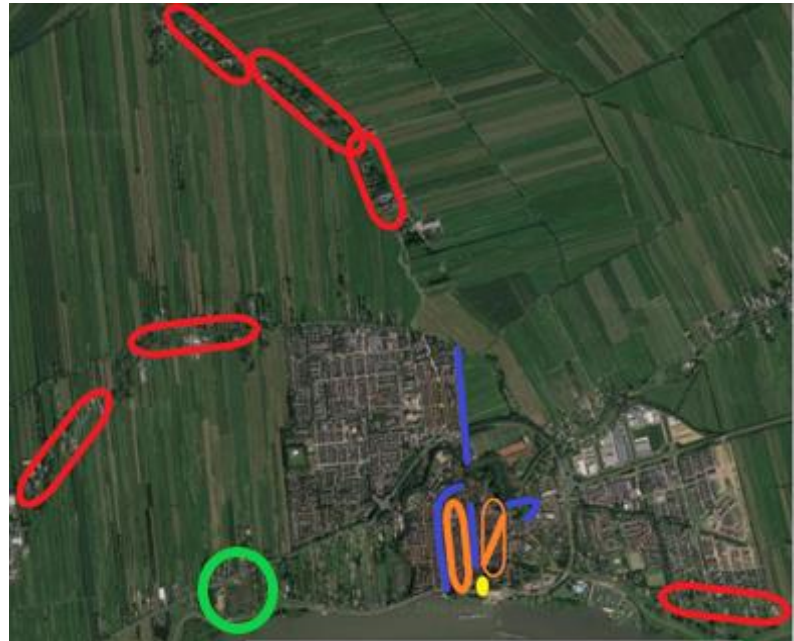
In deze conclusie zal de centrale vraag van deze scriptieopdracht - Hoe heeft Schoonhoven en haar omgeving zich in de loop der tijd ontwikkeld en hoe is dat zichtbaar in de huidige situatie? – beantwoord worden aan de hand van een visuele weergave waarbij per hoofdstuk gekeken wordt naar de overblijfselen in de huidige tijd.

In de periode van de Grote Ontginning zijn de vier polders en twee restgebieden waar Schoonhoven mee te maken had ontgonnen. Hierbij zijn de ontginningen van Bergambacht en Willige Langerak de oudste. De ontginningen van de Bonrepas en de Noord-Zevender zijn waarschijnlijk ongeveer een halve eeuw ouder. De sporen die vanuit de periode van de Grote Ontginningen nog te zien zijn, staan afgebeeld in figuur 22. In het zwart zijn de strokenverkavelingen weergegeven zoals deze in met name de elfde en twaalfde eeuw zijn ontgonnen. Het patroon van deze strokenverkaveling verschilt in de vier polders in dit gebied, maar zijn allemaal nog zichtbaar in het huidige landschap doordat ze in de loop van de eeuwen weinig zijn aangetast of bewoond. In het rood is vervolgens de Bovenbergseweg aangegeven. Deze loopt bijna evenwijdig met de Lek en is in de periode van de Grote Ontginning al ontstaan, doordat dit de achtergrens was van de kavels van de ontginning van Bergambacht. In het oranje is de huidige Populierenlaan gemarkeerd. Deze laan is op vroegere kaarten bekend als de Oude Sildewende en was de westgrens van de ontginning van Willige Langerak. In het geel is het restgebied het Hofland te zien, wat tegenwoordig grotendeels vrij is gebleven van bebouwing. Wel doorkruist de provinciale weg tegenwoordig dit gebied en is er een sportpark gevestigd. Ten oosten van dit restgebied is met blauw de Voornesloot aangegeven, die in deze periode is gegraven.

De eerste bewoning in Schoonhoven vond plaats langs de huidige Lange Weistraat, vlakbij het voormalige kasteel. Vanuit de oostelijke kade van de ontginning van Bergambacht is de stad Schoonhoven ontstaan, waarbij in het westen van het centrum het patroon van de strokenverkaveling zichtbaar is in het bouwpatroon. Uit de periode van het ontstaan en de ontwikkeling van Schoonhoven en omgeving zijn de sporen weergegeven in figuur 23. De rode ovals geven de lintbebouwing weer langs de rivier de Vlist en de

Figuur 22: Overblijfselen uit de periode voor 1250, eigen bewerking van Google Earth.

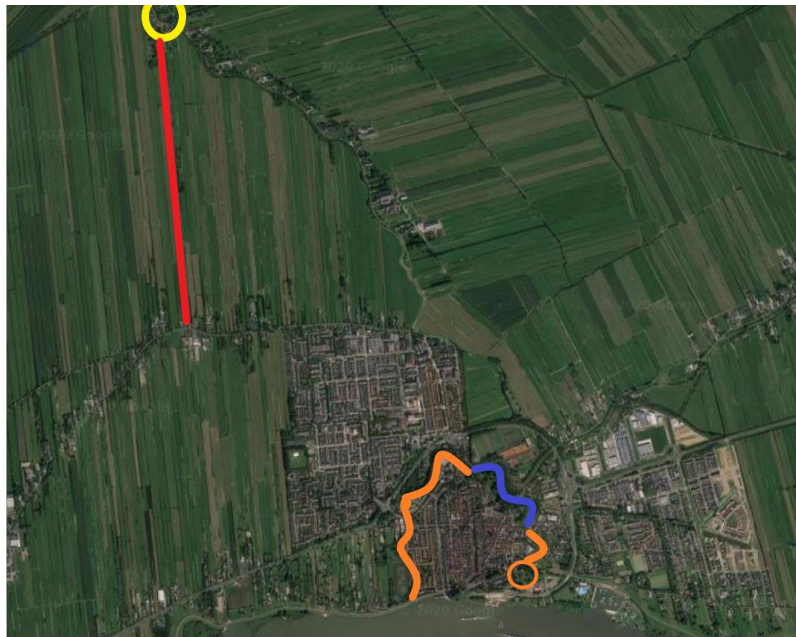
Figuur 23: Overblijfselen uit de periode van de stedelijke ontwikkeling van Schoonhoven, eigen bewerking van Google Earth.

Bovenbergseweg en de Tiendweg bij Willige Langerak. De blauwe strepen geven de waterwegen aan die in deze periode gegraven zijn en nog steeds zichtbaar zijn. Hieronder vallen de Haven, de Botersloot en de Oude Singel. Ook een deel van de vestinggracht is in deze periode al gegraven (1595) (Visser, 1964). De oranje stukken geven de oudste plekken van bebouwing aan, waarvan het stratenpatroon nog zichtbaar is in het huidige centrum. Dit stratenpatroon vertoont ten westen van de Haven veel overeenstemming met het verkavelingspatroon. De diagonale streep in het rechter deel is de Lange Weistraat, waaraan de eerste bebouwing is ontstaan. Met een gele stip is de huidige veerpoort weergegeven. In de groene cirkel is de grotere kavel waarop het klooster bij de Hem heeft gestaan zichtbaar.

In de periode waarin Schoonhoven vestingstad was, is Schoonhoven nauwelijks uitgebreid. Alleen in het westen is een klein gebied bij de stad getrokken door de aanleg van de nieuwe gracht, maar dit gebied is in deze periode nog niet bebouwd. In figuur 24 zijn de overblijfselen van Schoonhoven in de periode als vestingstad weergegeven. In het rood is de Franse Kade te zien, die in 1672 ervoor heeft gezorgd dat de Krimpenerwaard ten westen van Schoonhoven niet geïnnundeerd is. Deze kade liep oorspronkelijk verder door naar het zuiden, maar alleen het stuk tussen de Bovenbergseweg en de Slangeweg is tegenwoordig nog zichtbaar. In de gele cirkel ligt de Koeneschans, tegenwoordig alleen een eiland. In het rampjaar 1672 diende het als kleine burcht ter verdediging tegen de Fransen. In het oranje is de loop van de oude vestinggracht nog terug te vinden. Hoewel deze gracht gedempt is, ligt hier tegenwoordig een weg. Alleen het gedeelte in het noordoosten is nog origineel. In het zuidoosten is met een cirkel de plek van de huidige begraafplaats op het meest zuidoostelijke bastion weergegeven.

In figuur 25 is te zien wat er van de periode tussen 1816 en het heden nog overgebleven is. In het oranje zijn de nieuw gebouwde gebieden weergegeven. Ten westen van het centrum is dat het stuk tussen de oude vestinggracht en het oude stadscentrum. Daarnaast zijn ook de wijken Schoonhoven-Noord, -West, en -Oost gebouwd. In Schoonhoven-Oost zijn de patronen van de verkaveling op sommige plekken nog terug te zien. Deze zijn weergegeven met de zwarte strepen. Daarnaast is met de rode streep de provinciale weg weergegeven, die in deze periode om de stad is gelegd.

Kortom, als er goed gezocht wordt naar de sporen van het verleden zijn deze nog in grote mate zichtbaar, met name in het historische stadscentrum van Schoonhoven.

Figuur 24: Overblijfselen uit de periode 1672-1816, eigen bewerking van Google Earth.

Figuur 25: Overblijfselen uit de periode 1816-heden, eigen bewerking van Google Earth.

Literatuurlijst

- Barends, S., Baas, H. G., de Harde, M. J., Renes, J., Rutte, R., Stol, T., van Woudenberg, F. J. (2010). *Het Nederlandse Landschap* (10de editie). Utrecht, Nederland: Uitgeverij Matrijs.
- Blaeu, J. (1649). *Schoonhoven 1649 Blaeu* [Kaart]. Geraadpleegd van <https://www.oudelandkaarten.nl/europa/item/schoonhoven-1649-blaeu>
- de Jong, B. (z.d.). *De stoomtram naar Schoonhoven*. Team Mitropa. Geraadpleegd juni 2020, van <http://www.teammitropa.nl/de-stoomtram-naar-schoonhoven>
- de Jong, L. F. (2011). *Oproeren in Gouda en Haarlem in het jaar 1672* (Bachelor's thesis).
- Dijkstra, H. & J.A. Klijn (red.), 1992. Kwaliteit en waardering van landschappen. Wageningen, DLO-Staring Centrum. Rapport 229.
- Fruin, R. (1972). *De oorlog van 1672*. Groningen, Nederland: Wolters-Noordhoff.
- Guicciardini, L. (1582). *Schoonhoven* [Kaart]. Geraadpleegd van http://www.hollandmaps.nl/kaarten_nederland/zuid-holland_steden/zuid-holland_steden.html
- Geschiedenis van Zuid-Holland. (z.d.) *Het verhaal van de Oude Hollandse Waterlinie*. Geraadpleegd mei 2020, van <https://geschiedenisvanzuidholland.nl/verhalen/het-verhaal-van-de-oude-hollandse-waterlinie>
- Hoogheemraadschap De Stichtse Rijnlanden [HDSR]. (2014). *De Hooge Boezem achter Haastrecht. Inleiding*. Geraadpleegd op 1 juni 2020 van: www.hdsr.nl.
- Kroon, H. & de Kunder, J.M.W. (1983). De Krimpenerwaard; een onderzoek naar de historisch-geografische waarde van het cultuurlandschap. *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 1, 33-42.
- Niestadt, P., & Kappers, R. (2014). *Het Leven in Schoonhoven. De geschiedenis van het bestuur van de stad* (1ste editie). Schoonhoven, Nederland: Stichting Historische Uitgaven Schoonhoven.
- Renes, J. (2011). *Op zoek naar de geschiedenis van het landschap* (2de editie). Hilversum, Nederland: Verloren B.V., Uitgeverij.
- Rutte, R. (1996). Middeleeuwse nieuwe steden in Nederland. Aanzet tot een onderzoek naar oorsprong, verspreiding en betekenis. *Bulletin KNOB*, 189-202.
- Stichting Krimpenerwaard. (1977). De Krimpenerwaard bekeken door het buloog van een dijkhuis. *Historisch Tijdschrift Krimpenerwaard*, 2, 1-47. Geraadpleegd van <https://www.historischtijdschriftkrimpenerwaard.nl/oude-jaargangen/>
- Tirion, I. (1743). *Grondtekening der stad Schoonhoven* [Kaart]. Geraadpleegd van <https://www.atlasenkaart.nl/toonkaart.php?kaart=2082>
- Topotijdreis: 200 jaar topografische kaarten*. (z.d.). Geraadpleegd op 29 april 2020, van <https://topotijdreis.nl>
- van Berkum, H. (1762). *Beschryving der stad Schoonhoven*.

van Deventer, J. (1558). *Stadsplattegrond van Schoonhoven* [Kaart]. Geraadpleegd van <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/kaartencollectie/afc5c454-d0b4-102d-bcf8-003048976d84>

van Groningen, C. L. (1996). *De Krimpenewaard* (2de editie). Zwolle, Nederland: Waanders Uitgevers.

van Rodam, J., & Bakker, J. H. J. M. (1977). *Historische Encyclopedie Krimpenewaard* (2de editie). Geraadpleegd van <https://hazy.home.xs4all.nl/hektest.html>

Vink, T. (1926). *De Lekstreek: een aardrijkskundige verkenning van een bewoond deltagebied*. Paris.

Visser, J. C. (1964). Schoonhoven: de ruimtelijke ontwikkeling van een kleine stad in het rivierengebied gedurende de Middeleeuwen.

Visser, J. C. (1986). Schoonhoven opnieuw gezien. *Historisch-Geografisch Tijdschrift*, 4, 65-75.